

‘Η σύγχρονος φυσική ἐπιστήμη ἐπηρεάζει τὰ πνεύματα κατ’ ἐντελῶς παρ’ ἔκαστη φύση διαφορετικὸν τρόπον, ἐξαρτώμενον ἐκ τῶν μεταφυσικῶν προϋποθέσεων τοῦ φιλοσοφοῦντος. Πρὸς στιγμὴν εἶναι δυνατὸν νὰ παραδεχθῇ τις τὴν ἐκ μέρους Ἰδίως χριστιανῶν συγγραφέων ἐκφραζόμενη γνώμην, δτὶ αἱ θεοτικαὶ ἐπιστῆμαι σήμερον διὰ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ ὑλισμοῦ καὶ τῆς μηχανοκρατίας παρέχουν νέαν ὀθησιν πρὸς παραδοχὴν τῆς προτεραιότητος τοῦ ἀοράτου στοιχείου ὡς πρωταρχικοῦ τῆς Δημιουργίας καὶ τῆς «πνευματικῆς» κατ’ ἐπέκτασιν συστάσεως αὐτῆς. Φράσεις διακεκριμένων ἐπιστημόνων

ως: «δὲ ἐπιστημονικὸς κόσμος δὲν προσφέρει εἰς ἡμᾶς οὐδέν, τὸ ὅποῖον νὰ ίκανοποιῇ τὸ αἴτημά μας περὶ τοῦ συγκεκριμένου καὶ ὑλικοῦ» ¹ δτὶ «ἡ ὄλη τοῦ κόσμου εἶναι πνεῦμα-ὑλικόν» (*mind-stuff*)² δτὶ «δὲ ὑλικὸς κόσμος ὑπάρχει καὶ ὁ ὑλικὸς κόσμος δὲν ὑπάρχει»³, δτὶ ἡ γνῶσις τῶν ἀντικειμένων σκοπεῖ «εἰς τὸ γνωρίζειν πῶς καὶ οὐχὶ εἰς τὸ γνωρίζειν τί», δτὶ «ἡ γνῶσις αὕτη δὲν εἶναι προσδιοριζόμενη ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλὰ μεταβαλλομένη, οὕτε ἀπόλυτος, ἀλλὰ περιωρισμένη, οὐχὶ βεβαία καὶ ἀσφαλής, ἀλλὰ προοδευτικῶς ἐν ἀπορίᾳ διατελοῦσα»⁴ δτὶ «δὲν ἔχομεν θετικὰ γνωρίσματα περὶ τοῦ ἐάν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὸ πραγματικόν»⁵ δτὶ «δὲν ὑπάρχει ἀπόλυτος κίνησις»⁶ δτὶ «δὲ ἐξωτερικὸς κόσμος δῆγγει ἡμᾶς πρὸ τὸν ἐσωτερικόν, δπισθεν τῆς ἐξωτερικῆς εἰκόνος τῆς φύσεως, ὑπάρχοντα κόσμον»⁷,

μαρτυροῦν ἀπαλλαγὴν τῶν πνευμάτων ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ κλασικοῦ ὑλισμοῦ καὶ τῆς πίστεως ἐπὶ τὴν αὐτάρκειαν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, τὸ ὅποῖα πάντα εἰναι θετικοὶ παράγοντες ὑπὲρ τῆς προετοιμασίας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ ὑπεραισθητοῦ. Δέον δμως, δπως μετὰ προσοχῆς ἐκφράζεται ἡ τοιαύτη ἀντίληψις, διότι τοιαῦτα συμπεράσματα δύνανται νὰ ἐπηρεάσουν εὐεργετικῶς μόνον τὰ πνεύματα ἐκεῖνα, δτινα διαπνέονται ἡδη ὑπὸ πνευματικῶν καὶ μεταφυσικῶν προϋποθέσεων καὶ διὰ τῶν συμπερασμάτων τούτων ἐνισχύονται ἔτι περισσότερον εἰς τὰς ἀντιλήψεις των ταύτας. ‘Η χριστιανικὴ ἀπολογητικὴ δὲν νομίζομεν, δτὶ δύναται νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ πορίσματα ταῦτα πρὸς ἀνωφελῆ ἀπέναντι τῆς ἀπιστίας συστηματικὴν ἀπόδειξιν τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως.

‘Η συνταύτισις τῆς κοσμικῆς ἐνεργείας μετὰ τῆς πνευματικῆς συστάσεως τοῦ κόσμου καὶ ἡ διὰ τῆς σχετικότητος ἐπίθεσις κατὰ τοῦ ὑλισμοῦ προδίδουν οὐχὶ σοβαρὰν μελέτην τοῦ ζητήματος τούτου καὶ ἀφελεῖς ἐνθουσιαστικὰς τάσεις. ‘Ο νεομαρξισμὸς δὲν προκάλυψεν τῆς ἐνεργείας τῆς

1. A. Eddington αὐτόθι σ. 282-288.

2. M. Cornforth: «Logical Empiricism» ἐν τῷ «Philosophy for Future», New York 1949, σ. 505.

3. G. Gomber: «Pragmatism and the Physical World» in «Philosophy for Future» N. York 1949, σ. 526).

4. B. Russell: «Our Knowledge of the External World» London. Revised edition 1949, σ. 108).

5. A. Einstein: «Conceptions Scientifiques Morales et Sociales», Paris 1953, σ. 49).

6. K. Heim: «Der christliche Gottesglaube und die Naturwissenschaft», Hamburg 1953, σ. 92.

ύλης ως τὴν καλυτέραν ἀπολογίαν ὑπὲρ τοῦ δημιουργικοῦ δυναμισμοῦ αὐτῆς καὶ τὴν δικαίωσιν τοῦ ἀγῶνος τοῦ διαλεκτικοῦ ὑλισμοῦ¹.

Αντιθέτως, νομίζομεν, δτι ἡ ἐπιδρασίς τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἐν τῇ ἀξιολογήσει τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἀρνητικὴν ἐπιδρασιν. Ὑπὸ τὴν ἐπιφροὴν αὐτῶν ὁ ἀνθρωπός αἰσθάνεται, δτι στερεῖται σταθεροῦ γνώμονος πρὸς καθολικὰς κρίσεις, ἡ ὀλοκληρωτικὴ εἰκὼν τοῦ κόσμου διασπᾶται, ἡ δυνατότης ἀναγωγῆς εἰς γενικὰς πνευματικὰς καὶ ἡθικὰς ἀρχὰς ἐλαττοῦται καὶ ἡ προνομιούχος θέσις τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ σύμπαντι κλονίζεται. Τὸ πάντα περιπλέπον εἰς τὸν στροβιλισμὸν τῆς ἀπροσδικήτου ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν μεταβολῆς, καὶ ἡ ἀπέναντι ταύτης σχετικὴ γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου ἐμπνέει εἰς αὐτὸν χαλάρωσιν τῆς δυσκόλου πρασπαθείας πρὸς τήρησιν καὶ σεβασμὸν κοινῶν νόμων καὶ ἡθικῶν ἐντολῶν, διὰ τὰς πάντας σχετικοποιούντας διὰ ν' ἀπολέσουν οὕτω τελικῶς τὸ καθολικὸν κῦρος αὐτῶν. Ιδιαιτέρως ἡ γενικευμένη θεωρία τῆς σχετικότητος εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐμπνεύσῃ τὴν σχετικοκρατίαν εἰς δλα τὰ πεδία τῆς γνώσεως, Ιδιαιτέρως τῆς ἡθικῆς καὶ τῶν μεταφυσικῶν πεποιθήσεων, δδηγοῦσα εἰς ἔξασθένησιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀποφασιστικότητος πρὸς ἔμμονον προσαρμογὴν εἰς ἐκλεγεῖσαν κατεύθυνσιν μεταφυσικῆς τοποθετήσεως καὶ ἡθικῆς πράξεως².

Εἶναι δμως κυρίως ἐπικίνδυνος ἡ σχετικοκρατία, διότι δὲν σημαίνει κατ' ούσιαν ὑπαναγώρησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν ὑποκειμενιστικῶν τάσεων αὐτοῦ. Ο ἔφεκτικὸς ἐπιστημονικὸς ἀγνωστικισμὸς ἀναφέρεται εἰς τὸ πνεῦμα ἐν τῇ ἀναφορᾷ αὐτοῦ εἰς τὴν ούσιαν τῶν δυντῶν, ούχι δμως καὶ εἰς τὴν παρακολούθησιν καὶ καταμέτρησιν αὐτῶν, ἐν τῇ δποίᾳ δ ἀνθρωπος ἀποκαθίσταται ως ἀπόλυτον κριτήριον εἰς τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῷ κυριαρχικὴν θέσιν. Η δμολογία τῆς ἀδυναμίας τῆς ἐπιστήμης περὶ γνώσεως τῆς ούσιας τοῦ ὑπαρκτοῦ δὲν μειοῦ τὸ κῦρος αὐτῆς, διότι αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι διακηρύσσουν, δτι ἀσχολοῦνται μόνον μὲ τὰς καταμετρήσεις, εἶναι περιγραφικαὶ καὶ ἀποφεύγουν κατ' ἀρχὴν πᾶσαν δντολογικὴν κρίσιν³. Εν τῇ καταμετρήσει ταύτη παρατηρεῖται ἡ κατὰ προσέγγισιν σύλληψις τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων, ἡ δποίᾳ δφείλε-

1. Ο μαρξιστής Ούγγρος Καθηγητής Georg Lukacs ὑποστηρίζων τὴν θέσιν ταύτην καὶ ἀποδεικνύων δτι καὶ δ Lenin είχε τοιαύτην ἀντίληψιν περὶ τῆς ίλης, ήτις ἐνισχύεται διὰ τῆς διασπάσεως τοῦ ἀτόμου, — ως ίλης δηλαδὴ οὐχὶ στατικῆς, ἀλλὰ δυναμικῆς — παρατηρεῖ: «Μόνον δ διαλεκτικὸς Υλισμὸς εἶναι ικανὸς μὲ ἀπόλυτον συνέπειαν νὰ συλλάβῃ τὸ νόημα τῆς Σχετικότητος» («Existentialismus oder Marxismus?», Berlin 1951 σ. 141).

2. Διὰ τοῦτο δ H. Thielicke παρατηρεῖ: «Η σχετικοκρατία φροντίζει πάντοτε νὰ δημιουργῇ ἐν τελικὸν μηδενιστικὸν κεφάλαιον. («Fragen des Christentums an die moderne Welt», Tübingen 1948, σ. 94).

3. Διὰ τὸ θέμα τοῦτο πρβλ. τὸ ἔργον τοῦ F. Renoult: «Critique des Sciences et de Cosmologie», 2ème édition, Louvain 1947. Ιδιαιτέρως τὰ κεφάλαια τοῦ II μέρους Les Choses et les Faits (σ. 105-132) καὶ Les Lois (133-151) ἔνθα καθορίζεται δ ἀληθῆς χαρακτήρ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ως περιγραφικὰς καὶ κατὰ προσέγγισιν ἀκριβῆς ἐν τῇ καταμετρήσει.

ταὶ εἰς τὴν σχετικὴν πάντοτε τοποθέτησιν αὐτῶν ἐν ἀλλήλοις καὶ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ταῦτα. Τοῦτο δμως δὲν μειοῖ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ, διότι ἡ σχετικότης δὲν ἀνάγεται εἰς τοῦτο, ἀλλ' εἰς τὴν φύσιν τῶν τεσσάρων διαστάσεων μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ ἀπολύτου χαρακτῆρος αὐτῶν. Οὕτω, εἶναι δυνατὸν «δύο ἀνθρώποι νὰ καταμετρήσουν τὴν αὐτὴν ἀπόστασιν καὶ νὰ καταλήξουν εἰς διαφορετικὰ ἀποτελέσματα καὶ ἐν τούτοις οὐδεὶς ἐκ τῶν δύο νὰ σφάλῃ»¹. Ἡ γνῶσις τοῦ ἀνθρώπου μεταβάλλεται εἰς σχετικὴν ἐν τῇ ἐπαφῇ αὐτῆς μετὰ τῶν ὑπὸ παρακολουθήσιν ἀντικειμένων, τῶν δποίων αὕτη συλλαμβάνει ἐκάστοτε τὴν σχετικὴν καὶ μεταβαλλομένην ὑπαρξίν ἐν τῷ σύμπαντι. Τὸ ἀνακαλύπτον δμως ταῦτα σκεπτόμενον ὑποκείμενον τίθεται — ἐν τῇ δυνατότητι αὐτοῦ νὰ ἔλισσεται ἔλευθέρως ἐν τῇ σχετικοκρατίᾳ ταύτη — ως τὸ μόνον σταθερὸν καὶ ἀμετάβλητον κέντρον. Οὕτω, ἡ θέσις τοῦ παρατηρητοῦ εἶναι κατ' ἀπόλυτον τρόπον προνομιακή ἐν σχέσει πρὸς τὸν περιβάλλοντα σχετικὸν κόσμον, δ ὅποιος ἀναμένει ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀξιολόγησιν καὶ τὸν χαρακτηρισμόν. «Οταν τὰ πάντα εἶναι σχετικά, δ ἀνθρώπος ως ἀνακαλύπτων καὶ δυνάμενος νὰ παρακολουθῇ τὴν σχετικότητα ταύτην εἶναι τὸ μόνον ἀπόλυτον καὶ πᾶσα κρίσις του κατ' ἐπέκτασιν περιβάλλεται ἀπόλυτον χαρακτῆρα.

Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι, δτι δ ἀνθρώπος θεωρεῖ ἐαυτὸν κυρίαρχον ἐν τῇ φύσει, τὴν δποίαν δμως ἀγνοεῖ κατ' οὐσίαν· Ἡ φύσις αὕτη καίτοι φιλική, ἔξυπηρετική, πεδίον ἐκμεταλλεύσεως καὶ κορεσμοῦ τῆς δίψης τοῦ κυριαρχοῦντος αὐτῆς ἀνθρώπου πρὸς τεχνικὴν πρόοδον, παραμένει μυστηριώδης, αἰνιγματική καὶ ἐν τῇ ἐκμεταλλεύσει αὐτῆς ἐνσπείρει πολλάκις τὴν καταστροφήν. Οὕτω δημιουργεῖται εἰς τὴν σκέψιν τοῦ ἀποροῦντος ἐπιστήμονος πρὸς ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου ἡ ἀνάγκη τῆς τάσεως πρὸς μεταφυσικήν. Ἡ τοιαύτη δμως μεταφυσική διδεύει καθ' δμοιον θετικιστικὸν τρόπον καὶ ἐμπνέεται ὑπὸ τῆς σχετικοκρατίας. Οὕτω πᾶσα ἀλήθεια, θρησκευτική καὶ ἡθική, εἶναι ὑποκειμενική, δὲν κέκτηται καθολικὸν κῦρος, διδεύει πρὸς ἀπόλυτον κατάφασιν τῆς ἔλευθερίας ἐκάστου ἀτόμου, ὑφίσταται τὴν δοκιμασίαν τῆς ἐμπειρίας καὶ ἐν σχέσει πρὸς αὐτὴν μόνον ἐπινοεῖται. «Μὲ τὰ ἡθικὰ ἀξιώματα» — γράφει δ Einstein — «δὲν συμβαίνει τι ἄλλο, εἰμὴ ως καὶ μὲ τὰ ἀξιώματα τῶν ἐπιστημῶν: ἡ ἀλήθεια ἔγκειται εἰς τὴν ἐπαλήθευσιν²» καὶ κατ' ἐπέκτασιν «τὸ αἴτημα τῆς γενικῆς ἡθικῆς εἶναι πολὺ ἀβέβαιον καὶ ἀδριστον διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐξαγάγωμεν ἐξ αὐτοῦ μετὰ βεβαιότητος εἰδικούς κανόνας, ἵκανούς νὰ διδηγοῦν τὰ διτομα ἐν τῇ πράξει. Οἱ εἰδικοὶ οὗτοι κανόνες ὀφείλουν νὰ μεταβάλλωνται προσαρμοζόμενοι πρὸς τὰς μεταβαλλομένας ἐκάστοτε συνθήκας»³. Ἐν τέλει καὶ αὐτὸς

1. A. Eddington αὐτόθι σ. 28.

2. Ταῦτα γράφει προλογίζων τὸ λίαν ἐνδιαφέρον ἐν προκειμένῳ έργον τοῦ Philipp Frank: «Wahrheit relativ oder absolut?» Zürich 1952 σ. 6.

3. A. Einstein: «Conceptions Scientifiques Morales et Sociales. Paris 1952 σ. 20.

‘Ο μαθητής αὐτοῦ Philipp Frank προσθέτει: «Ἡ πίστις εἰς τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν ἐνδε

οὗτος δὲ Δημιουργὸς ἐμφανίζεται εἰς τὴν προέκτασιν τῶν συμπερασμάτων τοῦ ἐπιστήμονος ὡς ἀναγκαῖα πνευματικὴ καὶ κοσμικὴ δύναμις, ή δποίᾳ δὲν δύναται νὰ περιβληθῇ προσωπικὸν χαρακτῆρα, διότι «ὁ προσωπικὸς θεὸς δὲν δύναται νὰ ἔλεγχοθῇ καὶ ἐπαληθευθῇ ἀκόμη ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης»¹. «Οπως εἰς τὸν ὑπερβατικὸν Ἰδεαλισμὸν ἢ τὸν Ἰδεαλιστικὸν πανθεϊσμὸν, ἢ τὴν αὐτόνομον ἡθικὴν ἢ προβολὴ τῆς ὑποκειμενικῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀπολύτου ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀρνησιν τοῦ προσωπικοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ ἡ ὑπὸ ἐγωκεντρικῶν προύποθέσεων κατευθυνομένη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἀποκλείει κατὰ μείζονα λόγον τὴν ἐκδοχὴν τῆς θεότητος ὡς προσωπικῆς, διότι τοιαύτη πίστις, δπως καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς φιλοσοφίας, θὰ ἐνέπνεεν αὐτοιμάτως μείωσιν τῆς κεντρικῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ σύμπαντι. ²(³) Ἰδεαλισμὸς εὔρε διὰ τῆς νεωτέρας φυσικῆς τὴν δικαίωσιν αὐτοῦ καὶ δι' αὐτῆς κατευθύνεται δὲ νέος πραγματιστικὸς Ἰδεαλισμὸς τοῦ 20οῦ αἰῶνος⁴.

‘Η ἐγκατάλειψις λοιπὸν τοῦ ὑλισμοῦ καὶ τῆς μηχανοκρατικῆς ἐξηγήσεως τοῦ σύμπαντος δὲν σημαίνει καὶ ἐπάνοδον εἰς δρῦην ἀπὸ χριστιανικῆς θεολογικῆς ἐπόψεως τοποθέτησιν τοῦ ἐπιστήμονος καὶ τοῦ ὑπὸ αὐτοῦ ἐπηρεαζομένου φιλοσόφου πρὸ τῶν μεταφυσικῶν προβλημάτων· διότι ἡ πνευματικὴ αὐτονομία τοῦ ὑποκειμένου ἐνδυναμοῦται διὰ τῆς σχετικοκρατίας καὶ τῆς προοδευτικῆς ἐξελίξεως καὶ ἀποβαίνει εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ, δ ὅποῖος ὑπὸ τὴν ποικιλὴν αὐτοῦ μορφὴν δδηγεῖ εἰς ἀτομικὴν ἀφηρημένην θεολογίαν, ἢ δποίᾳ εἶναι ἡ ἐπικινδυνωδεστέρα μορφὴ κεκαλυμμένης ἀθετίας. Τὸ Ἱερὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐνδυναμοῦται ἰδίᾳ ὑπὸ τῆς γνώσεως τῆς φύσεως, ἢ δποίᾳ ἐμφανίζεται ὡς αὐτόνομος ὑποκειμενικὴ δύναμις, δυναμένη ἐν τῇ γνώσει τοῦ κόσμου νὰ μεταβάλῃ τοῦτον⁵. Τότε δὲ θεὸς ἐξαφανίζεται ἢ μεταβάλλεται εἰς ἀφηρημένην τινὰ ἴδεαν τοῦ σκεπτομένου ὑποκειμένου, γεγονός, τὸ δποῖον Ισοδυναμεῖ, ἢ ἀκριβέστερον ὑπερβάλλει εἰς ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα τὴν ἀφελῆ ἀθετίαν τοῦ ὑλισμοῦ. Τὸ πειραματικὸν ἐργαστήριον τῶν συγγρόνων ἐπιστημῶν ἐμπνέει θετικισμὸν καὶ παρὰ τὴν σχετικοκρατίαν, αὐτοπεποίθησιν, ἥτις ἐπιτρέπει δυσκόλως τὴν παραδοχὴν ἀνεξελέγκτων μεταφυσικῶν ἀληθειῶν, ἢ ἔνεκα τῆς μυστηριώδους ἀοράτου ὑποστάσεως τοῦ ὑλικοῦ κόσμου ἀναγκάζεται εἰς τὴν παραδοχὴν ἰδίας

ἡθικοῦ ἀξιώματος δὲν βοηθεῖ ἡμᾶς παντελῶς, δταν ἡμεῖς οὐλωμεν νὰ γνωρίζωμεν πᾶς νὰ ἐνεργήσωμεν εἰς μάν ὁρισμένην κατάστασιν». (αὐτόθι σ. 44). «⁶ΙΙ ἀλήθεια ἐκφράζεται μόνον διὰ περιπλόκου καὶ σχετικῆς γλώσσης». (σ. 47).

1. A. Einstein αὐτόθι σ. 32.
2. Διὰ τοῦτο παρατηρεῖ δ G. Kränzlin «⁷Η νεωτέρα φυσικὴ τῆς σχετικότητος ὅδηγει εἰς τὸν ἀπόλυτον Ἐ'Ιδεαλισμὸν». («Existenzphilosophie und Panhumanismus Schleedorf 1950, σ. 246).
3. «⁸Ἐπιστήμη σημαίνει μεταβάλλειν καὶ γιγνώσκειν τὸν κόσμον· μεταβάλλων τις τοῦτον, γνωρίζει αὐτόν». (J. B. Haldane «Pour un Nouvel Humanisme. Iénésion Internationales de Genève. Neuchâtel 1949, σ. 140).

καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς τὰ πορίσματα τῆς φυσικῆς ἔρεύνης θρησκευτικότητος. 'Η προύποθεσις πρὸς τὴν πρώτην κατεύθυνσιν εἶναι δότι «πᾶσα γνῶσις εἶναι παίγνιον μόνον τῆς ἡμετέρας σκέψεως¹» καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δευτέρας ἡ ἀναγκαστική δέσμευσις τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τῶν ὅρων τῆς φυσικῆς γνώσεως, ἐφ' ὃσον «ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη ἀνευ θρησκείας εἶναι χωλή, ὅλλα' ἡ θρησκεία ἀνευ φυσικῆς ἐπιστήμης εἶναι τυφλή²». Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις δὲ Θεός καθίσταται ἀνύπαρχτος καὶ παραμένει δὲ ἀνθρωπος μόνος πρὸ τῆς μεταβληθείσης εἰς ἀπλοῦν ὑλικὸν πρὸς παρατήρησιν καὶ ἐκμετάλλευσιν Φύσεως, ἥτις ὑπὸ τὴν μορφὴν ταύτην ἀποκλείει πᾶσαν ταπείνωσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸ τοῦ ὑποκρυπτομένου ἐν αὐτῇ μυστηρίου. Τὴν θέσιν τοῦ θαυμασμοῦ, τῆς ἀπορίας καὶ τῆς ἀγωνίας καταλαμβάνει ἡ ἀπάθεια τῆς μεθόδου, ἐν τῇ ὅποιᾳ ὁ νεκρὸς νόμος τοῦ λογικοῦ καταστρέφει πᾶσαν εὐγενικὴν ἀνάτασιν τοῦ συναισθήματος. 'Η Φύσις ὡς «Κόσμος», δπως ἐνόησαν αὐτὴν οἱ Ἀρχαῖοι "Ἐλληνες, μεταβάλλεται συνεχῶς εἰς χῶρον ἐφαρμογῆς καὶ ἀποδείξεως μαθηματικῶν ἔξισώσεων καὶ ἀπομνήσεως τῶν δυνατοτήτων αὐτῆς πρὸς κορεσμὸν τῶν χυριαρχικῶν τάσεων τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως πρὸς δύναμιν³. Εἰς μίαν οὖτω ἀπλῆν καὶ «φθηνὴν» ἀντιμετώπισιν τῆς Φύσεως δὲ ὑποκειμενισμὸς τοῦ ἀνθρώπου λαμβάνει νέαν κατάφασιν καὶ αἱ ἐγωΐστικαι τάσεις αὐτοῦ ἴκανοποιοῦνται πληρέστερον.

Τοῦτο ἔχει οὐσιαστικὴν σημασίαν διὰ τὸ ἡμέτερον θέμα, καθ' ὃσον οἱ σύγχρονοι ὑπαρξισταὶ ἐν τῷ ὑποκειμενισμῷ των, ἐν τῇ ἀβεβαιότητι καὶ ἀμφιβολίᾳ των, ἐν τῷ ἀντιορθολογισμῷ καὶ τῇ ἀτομικιστικῇ ἡθικῇ των μαρτυροῦν ἀπόλυτον συνέπειαν πρὸς τὰ ἐκ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν συμπεράσματα. Πρὸς πληρεστέραν δύμας κατανόησιν αὐτῶν πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὅψει καὶ τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἐξήσκησεν ἐπὶ τῶν φιλοσοφικῶν πνευμάτων τῆς ἐποχῆς ἡ ἐν μέρει ἀρνητικὴ ἐξέλιξις τῆς ἐκ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἐμπνευσθείσης τεχνικῆς προόδου. 'Εκ τῆς ἐπιδράσεως ταύτης, κατὰ μέγα μέρος, προέρχεται δὲ μετὰ τοῦ ὑποκειμενισμοῦ διαρκής ὑπερτονισμὸς τοῦ τραγικοῦ στοιχείου τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ὑπὸ τῶν συγγραφέων τούτων.

β. 'Η ἐκ τῆς Τεχνικῆς Προόδου ἐπίδρασις. 'Η τοιαύτη ψυχρὰ καὶ νηφάλιος ἀντιμετώπισις τῆς Φύσεως, ὡς πεδίου ἐφαρμογῆς καὶ ἐπαληθεύσεως τῆς πρὸς νέας ἐφευρέσεις καὶ περαιτέρω πρόοδον κατευθυνομένης θετικιστικῆς καὶ μεθοδικῆς γνώσεως, ἡλευθέρωσε τὴν Φύσιν ἀπὸ πάσης προλήψεως καὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀπὸ παντὸς δισταγμοῦ. 'Ὕπὸ τὰς νέας ταύτας προύποθέσεις ἡ εἰδικευμένη γνῶσις μετὰ πρωτοφανοῦς ἐν τῇ ιστορίᾳ ταχύτητος ἐπετέ-

1. A. Whitehead: («Essays on Science and Philosophy». N. York σ. 106).

2. A. Einstein: αὐτόθι σ. 20.

3. «Αἱ ἀνακαλύψεις τῆς Φυσικῆς δεικνύουν εἰς ἡμᾶς μίαν Φύσιν ἀνευ φυχῆς, κανὴν καὶ καταστρέφουν τὸν κόσμον» (N. Berdiajeff: «Dialectique existentielle du Divin et de l'Humain». Paris 1944, σ. 226).

λεσσε καταπληκτικήν πρόδοδον ιδιαιτέρως κατά τους δύο τελευταίους αιώνας, γεγονός, τοῦ όποίου τὰ βαθύτερα αίτια πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν εἰς τὰς πνευματικὰς καὶ θεωρητικὰς ταύτας προύποθέσεις τῆς νέας τοποθετήσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι τῆς Φύσεως, τῶν ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας ἐνισχυθεισῶν ὑποκειμενιστικῶν τάσεων καὶ τῆς πεποιθήσεως ἐπὶ τὴν ἴκανότητα τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ πρὸς ἀσφαλῆ ἐκμετάλλευσιν πάσης ὑπὸ τοῦ ὄλιγοῦ κόσμου παρεχομένης δυνατότητος. Οἱ ἐπιστημονισμός, ἡ μεθοδικὴ ἔξελικτικὴ ἔρευνα καὶ ἡ πειραματικὴ ἐπολήθευσις πάσης προτεινομένης ίδέας εἶναι ἔχεγγυα σταθερᾶς τεχνικῆς προοδίου.

Οἱ ἀνθρωποὶ τοῦ παρελθόντος καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰώνος ἐπιστευσεν εἰς τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τεχνικῆς ταύτης προόδου ριζικὴν ἀνακαίνισιν τοῦ κόσμου καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν δρῶν διαβιώσεως, ὑποσυνειδήτως δὲ πάντοτε τρέφει τὴν ἐλπίδα ταύτην. Σήμερον δικαῖος ἡ ἀφελής αὔτη ἐλπὶς κλονίζεται καὶ τὴν θέσιν αὐτῆς καταλαμβάνει ἡ ἀπογοήτευσις καὶ ἡ ἀγωνία διὰ τὸ μέλλον. Οἱ δυὸς δλοκληρωτικοὶ πόλεμοι ἐντὸς μιᾶς πεντηκονταετίας καὶ αἱ θλιβεραὶ καταστροφαὶ αὐτῶν, ἐκτελεσθεῖσαι δικριβῶς ὑπὸ τῆς τεχνικῆς ταύτης προόδου, δημιουργοῦν ἀπογοήτευσιν. Βαθύτερον ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως κρύπτεται ὁ πόνος διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς γαλήνης αὐτῆς ἐντὸς τῆς μηχανοποιηθείσης ζωῆς. Τὰ πάντα ρίπτονται εἰς τὴν δίνην τῆς ταχύτητος, εἰς τὸν ρυθμικὸν γδοῦπον τῆς μηχανῆς, εἰς τὴν βάρβαρον δυναστείαν τῶν δεικτῶν τοῦ ὀρολογίου. Οἱ ἀνθρωποὶ δὲν ἀπολαμβάνει πλέον κατ' εὐθεῖαν τὸ ἀνάκτορον, ἐντὸς τοῦ ὄποίου ἔθεσεν αὐτὸν ὁ Δημιουργός. Μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς Φύσεως περεμβάλλεται ἡ ἀλογος μηχανή, ὑπὸ τὴν ὄποιαν ἡ ἐργασία μεταβάλλεται εἰς τεχνικὴν ἐφαρμογὴν καὶ ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἐν αὐτῇ περιορίζεται καὶ περιπίπτει ἀπὸ τὴν διὰ τῆς ἐμπνεύσεως ίδιοτυπίαν εἰς τὴν τυπικῶς ἐπαναλαμβανομένην προσπάθειαν πρὸς μαζικὴν παραγωγὴν¹. Πάσα αἰσθητικὴ ἀξία ἥρχισε νὰ κλονίζηται καὶ ἡ ζωὴ κενοῦται ἀπὸ τὸ βαθύτερον περιεχόμενον τοῦ δημιουργικοῦ κάλλους τῶν ἀπολύτων ἀξιῶν αὐτῆς ὑπὸ τὴν ἐνέργειαν σχετικῶν δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρώπου². Τὰ πάντα ἐκφυλίζονται ἀπὸ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτὴν καὶ διασπώνται ἀπὸ τὴν εἰδικευμένην τεχνικὴν γνῶσιν. Τὰ φῶτα τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὡς σκιά ἐπισκιάζουν τὸ φῶς τῆς Δημιουργίας καὶ ὁ θόρυβος τῶν πόλεων καταστρέφει τὴν γαλήνην αὐτῆς.

1. «Ἡ ἐμφάνισις τῆς μηχανῆς φέρει ἐπανάστασιν εἰς ἀπάσις τὰς σφαλρας τῆς ζωῆς. Ἀποκόπτει τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τῶν σπλάγχνων τῆς φύσεως καὶ μεταβάλλει δλόκληρον τὸν ρυθμὸν τῆς ζωῆς αὐτοῦ... Εἰσέρχεται μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ φύσεως». (N. Berdiajeff: «The Meaning of History» London 1936, σ. 152).

2. 'Ο Gabriel Marcel γράφει: «Εἴναι γεγονός μαστηριῶδες πῶς εἰς τὸν σημερινὸν κόσμον ὁ Μηδενισμός τείνει νὰ λάβῃ χαρακτήρα τεχνοκρατικὸν καὶ πῶς ἡ τεχνοκρατία εἶναι ἀναποφεύκτως μηδενιστική». («Les Hommes contre l'Humain» Paris 1951 σ. 197). «... ἡ τεχνικὴ πρόδοδος ἐκθέτει τὸν ἀνθρώπον εἰς τὸν κίνδυνον τῆς εἰδωλολατρείας». (σ. 50).

‘Ο δύναμις της άπομυζήσει πάσης δυνατότητος της Φύσεως πρὸς ἀπέρρωσιν τῆς κυριαρχίας του αἰσθάνεται ν’ ἀποξενοῦται ἐκυτοῦ, νὰ βιοῖ μὴ ἀρμόζουσαν εἰς αὐτὸν ὑπαρξίαν καὶ νὰ ὑποτάσσηται διὰ τῆς «κυριαρχίας» ταύτης εἰς τὴν δύναμιν τῆς βιαζομένης Φύσεως. Διὰ τοῦτο ἡ μεγαλυτέρα ἀγωνία τῶν ἡμερῶν εἶναι ἡ αἰσθησις τῆς ἀδυναμίας τοῦ δύναμιος νὰ ὑποτάξῃ τὰς νέας ἀνακαλύψεις, αἱ ὄποιαι κατὰ κανόνα στρέφονται ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ ἴδιου.

‘Ο δύναμις ως μὴ λογικός κυρίαρχος τῆς Φύσεως αἰσθάνεται, δτι εὑρίσκεται ἐν ἐπαναστάσει μετ’ αὐτῆς ἐναντίον τοῦ Δημιουργοῦ καὶ ἐν διαστάσει μετὰ τοῦ πραγματικοῦ ἐκυτοῦ του. Πᾶσα νέα ἀνακάλυψις κατ’ ἀκολουθίαν διέρχεται μέσω τῆς καταστροφῆς, φονεύει τὸν δύναμιον κατ’ ἀρχὴν διὰ νὰ ἔξυπηρετήσῃ αὐτὸν κατόπιν. Μετὰ τῆς τεχνικῆς προόδου καὶ τῶν ἀγαθῶν αὐτῆς συμπροσθεύει μία βαθυτάτη ἐσωτερική διάσπασις τοῦ πνευματικοῦ μας κόσμου. Οὕτω τὰ δημιουργήματα τοῦ δύναμιος κλονίζουν αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν δημιουργὸν τῶν. Διὰ τοῦτο ἡ προφητικὴ πέννα τοῦ Δανοῦ χριστιανοῦ ὑπαρξιστοῦ διηλεῖ εἰς τὴν ψυχὴν καὶ παρηγορεῖ τὸν σύγχρονον ἐν ἀπογοητεύσει κόσμον¹.

Οἱ νεώτεροι ὑπαρξισταί, ἐπηρεαζόμενοι ἀμέσως ἐκ τῶν ἀντιθετικῶν διὰ τὸν δύναμιον ἀποτελεσμάτων τῆς τεχνικῆς ταύτης προόδου, βιοῦν τὴν ἀγωνίαν καὶ τὴν ἀπελπισίαν τῆς ὑπάρξεως ως βασικὴν κατηγορίαν τῆς δύναμιος της δύναμιος σκέψεως καὶ συμβουλεύουν τὴν ἐπάνοδον ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς ἀντικειμενικοῦ κόσμου εἰς τὸ ὑποκείμενον, διὰ τὸ ὄποιον ἡ μόνη σωτηρία εἶναι ἡ λύτρωσις ἀπὸ τῆς μαζικῆς συμβιώσεως. Δὲν πρέπει δημως νὰ ὑπονοηθῇ διὰ τούτων, δτι ὁ ὑπαρξισμὸς ως φιλοσοφία εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰ ἐπιτεύγματα αὐτῆς². Τὴν ἐντύπωσιν ταύτην δίδουν αἱ ὄμάδες τῶν ἐνθέρμων διπαδῶν μιᾶς ὥρισμένης καὶ ἐσφαλμένως ἐκλαϊκευθείσης κατευθύνσεως αὐτοῦ — τοῦ γαλλικοῦ ἀθέου ὑπαρξισμοῦ — ἐντὸς τῶν μεγάλων πόλεων. Οὕτοι παρακινούμενοι ὑπὸ φράσεων τοῦ ἐμπνευστοῦ αὐτῶν J. P. Sartre, ἀλλὰ κυρίως ἐκλαμβάνοντες ταύτας ως ἀπολύτως ἀνταποκρινομένας πρὸς τὴν ἱστορικὴν στιγμὴν, τὴν ὄποιαν βιοῖ δ σημερινὸς κόσμος, λόγῳ τῆς ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῶν βιώσεως τῆς δύναμιος περιγραφείσης ἀπογοητεύσεως ἐκ τοῦ τεχνικοῦ πολι-

1. ‘Ο Kierkegaard ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του δὲν εἶχε ζήσει τὴν τεχνικὴν πρόοδον. Μόνον τὸν σιδηρόδρομον εἰς τὰ πρῶτα αὐτοῦ ἀργά βήματα εἶδεν καὶ τοῦτο ἡρκεσε διὰ νὰ γράψῃ: «Αὐτὴ ἡ τρέλλα, ἡ μανία τοῦ σιδηροδρόμου (diese Eisenbahnmanie) εἶναι μία προσπάθεια ἡ la Babel καὶ συμπίπτει μὲ τὸ τέλος ἐνὸς πολιτισμοῦ. Πρόκειται περὶ τῆς εἰς τὸ ἔποκρον δίψης πρὸς ταχύτητα. Τὸ πνεῦμα τοῦ συγκεντρωτισμοῦ (Zentralisation) θὰ γίνη ἡ αἰτία τῆς πτώσεως τῆς Εὐρώπης» (Ἐκ τοῦ ‘Ημερολογίου τοῦ Kierkegaard, μν. ὑπὸ W. Nigg: «Religiöse Denker» Zürich 1948, σ. 29-30).

2. Τὴν γνῶμην ταύτην ὑποστηρίζουν καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν κριτικῶν τῆς φιλοσοφίας τῆς ὑπάρξεως. ‘Ο H. Knittermeyer π.χ. γράφει: «‘Η ὑπαρξιστικὴ φιλοσοφία δὲν τίθεται ἀντιμέτωπος τῆς ἐπιστήμης. Φαίνεται ἀντιθέτως νὰ ὑποστηρίζῃ τὴν δινευ δογματικῶν προϋποθέσεων ἐλευθερίαν τῆς ἐρεύνης διὰ τῶν ἀντιθέσεων». («Die Philosophie der Existenz von der Renaissance bis zur Gegenwart». Zürich 1952, σ. 11).

τισμοῦ, παρακινοῦνται εἰς τὴν ἀρνησιν αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν ἔνεκα ταύτης ἐμφάνισιν τῶν γνωστῶν ἀκανθρικοτήτων διὰ τῆς ἀρνήσεως τοῦ παραδεδεγμένου συρμοῦ τῆς ζωῆς. Ἡ ἀλήθεια εἶναι, δτι οἱ ὑπαρξισταὶ φιλόσοφοι ἀντιθέτως προσπαθοῦν νὰ ἐμπνεύσουν τὴν ἐν τῇ ἀναποφεύκτῳ, ἀναγκαστικῇ καὶ κατὰ μέγα μέρος ἐξυπηρετωκῇ τῆς ζωῆς ἔξελιξει ταύτη τοῦ πολιτισμοῦ βίωσιν τῆς ἀληθοῦς ἀνθρωπίνης ὑπάρχεως, τὴν ἀμυναν αὐτῆς κατὰ τῶν Ολιβερῶν ἐπιδράσεων τῆς πρὸς μαζοποίησιν διηγούσης μηχανικῆς ζωῆς καὶ τὴν διατήρησιν τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας ἀπέναντι πάσῃς ἐξωτερικῆς διεσμεύσεως.

Ἄλλὰ διὰ νὰ συμπληρωθῇ ὁ κύκλος τῶν ἐπιδράσεων, τὰς ὄποιας μαρτυροῦν οἱ σύγχρονοι οὗτοι φιλόσοφοι καὶ πρὸς πληρεστέραν κατανήσιν αὐτῶν διφείλομεν ἐν τέλει νὰ ἔξετάσωμεν ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ τὴν ἐκ τοῦ ἡθικοῦ μηδενισμοῦ τῆς ἐποχῆς ἐπιδρασιν, ἥτις πρέπει ἐπίστης νὰ ἔννοηθῇ ἐν συναφείᾳ μετὰ τῶν ἐπιδράσεων τοῦ ἐκ τοῦ ἐπιστημονισμοῦ ἀνακύπτοντος ὑποκειμενισμοῦ, τῆς ἐξ αὐτοῦ ἐμπνεομένης τάσεως ἀπολύτου ἐλευθερίας πρὸς σχετικοποίησιν πάσῃς σταθερᾶς ἡθικῆς κρίσεως καὶ τῆς ἐκ τῆς τεχνικῆς προΐδου ἀπογητεύσεως.

γ. Ἡ ἐκ τοῦ 'Ἡθικοῦ Μηδενισμοῦ' Ἐπίδρασις.¹⁾ () ὑποκειμενισμὸς τῆς φιλοσοφίας ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ κυριαρχούσης σχετικοκρατίας καθὼς καὶ ἡ ματαιότης τῆς ἀνθρωπίνης προύδμου μετὰ τῆς συνεπακολουθούσης ἀπογοητεύσεως ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν βαθμιαίαν ἀρνησιν παντὸς ἴδαινικοῦ καὶ πάσης ἡθικῆς ἀξίας καὶ τὴν ἀδιαφορίαν ἀπέναντι τῶν ἐφέσεων τῆς ψυχῆς πρὸς ἀνωτέραν πνευματικὴν ζωὴν²⁾. Ὁ Κόσμος περιπίπτει εἰς τὴν θέσιν πεδίου κορεσμοῦ τῶν ἐνστήκτων καὶ ὀρέξεων τοῦ σκεπτομένου ὑποκειμένου ὡς τοῦ μόνου κυριάρχου αὐτοῦ. "Οταν πέραν τούτου ήταν ὑπάρχη ἀνώτερον, ἡθικώτερον καὶ ἀσφαλέστερον κριτήριον τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τότε τὸ πᾶν περιπίπτει εἰς χαμηλὴν ἀξιολόγησιν καὶ ἡ ζωὴ στερεῖται τοῦ βαθυτέρου περιεχομένου αὐτῆς. Ἡ ἀπογύμνωσις τῆς ζωῆς ἀπὸ παντὸς ὑπερβατικοῦ προσ-

1. 'Ο Roger Troisfontaines γράφει: «Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τρελλῆς ταύτης ἐπιστήμης; Οἱ ἀνθρώποι αἰσθάνονται ἀπομεινωμένοι καὶ ἐγκαταλελειμμένοι ἐντὸς τοῦ σύμπαντος, τὸ δποῖον οἱ τεχνικοὶ χρησιμοποιοῦν, ἀλλὰ τὸ δποῖον στερούμενον βαθυτέρας ἔννοιας συνθίθεται αὐτοὺς διὰ τῆς ἀπανθρώπου ἀνοησίας αὐτοῦ» («absurdité inhérente»). Δὲν ἐμπιστεύονται πλέον οἱ μὲν τοὺς δέ, δὲν ὑποπτεύονται τι ἀλλο πανταχοῦ, εἰμὶ ἐγω λισμέν, Ελλειψιν ἀγνῆς ἀγάπης μὴ εὑρίσκοντες ἐν ἑαυτοῖς τὰ ἐπαρκῆ μέσα διὰ νὰ κάμουν ἀμοιβαίως τὴν ζωὴν πλέον εὐχάριστον» («Existentialisme et Pensée Chrétienne». Paris 1948 σ. 62). 'Ο Pierre Collin ἀποδίδει τὰ θλιβερὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν εἰς τὴν «ἐμπερικισμὸν τῆς γνώσεως» καὶ παρατηρεῖ: «καὶ οὕτω κτηθεῖσαι ἐπιστημονικαὶ βεβαιήτητες (δηλαδὴ διὰ τῆς πειραματικῆς αύστηρᾶς ἐπαληθεύσεως) διηγοῦν εἰς ἐπαρκῆ ἔκφρασιν τῆς πραγματικότητος.... ἀλλ' ὁ ἐλεγχος οὗτος εἶναι διτικειμενικὸς καὶ δχι προσωπικός. Τὰ πάντα στηρίζονται εἰς τὴν ἐπαλήθευσιν.... ἀλλὰ τὸ πᾶν δὲν ἐπαληθεύεται. 'Ο ἀνθρωπὸς ἐπαληθύειται ἔκεινο, τὸ δποῖον δὲν ἔννοει καὶ δὲν ἐπαληθεύει ἔκεινο τὸ δποῖον ἔννοει». («Existentialisme Chrétien» Présentation d'Etienne Gilson. Paris 1947, σ. 15-16).

ανατολισμοῦ ίσοδυναμεῖ πρὸς ἐγκατάλειψιν τῆς οὐσίας αὐτῆς. 'Ο κόσμος μεταβαλλόμενος εἰς ἀνθρώπινον μόνον, μεταβάλλεται αὐτομάτως εἰς ἀπάνθρωπον. 'Η παροῦσα ζωὴ ἀναπνέει καὶ κινεῖται διὰ τῆς συνυπάρξεως μετὰ τῆς ἐπέκεινα. "Οταν ἡ δευτέρα ἐξαφανισθῇ, τότε ὁ ἀνθρωπὸς αὐτομηδενίζεται.

'Ο Μηδενισμὸς τοῦ 20οῦ αἰῶνος εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀνθρωποκεντρισμοῦ τῆς σκέψεως τῶν νεωτέρων χρόνων. 'Ο θάνατος τοῦ Θεοῦ, ὁ διακηρυσσόμενος ὑπὸ τοῦ τραγικοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Μηδενισμοῦ Nietzsche, εἶναι κατ' οὐσίαν δολοφονία Λύτοι, διαπραχθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. 'Η Θεοκτονία εἶναι ἡ θρασυτέρα ἐπίδειξις τοῦ ὑποκειμενισμοῦ καὶ τῆς δίψης τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως παραμείνῃ ἐν τῇ ζωῇ μόνος, αὐτοκυβερνώμενος, αὐτάρκης καὶ παντοδύναμος¹. Μετὰ τὴν φανταστικὴν ταύτην δολοφονίαν αὐτομάτως δημιουργεῖται ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἀπεριόριστος θέλησις πρὸς δύναμιν. Τὰ πάντα ρίπτονται εἰς τὸν ἀγῶνα πρὸς δυναμικὴν κατίσχυσιν καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ γνωρίζει τὴν ἐσχάτην παρακμὴν αὐτῆς². Οὕτω, ἐποχὴ ὡς ἡ σημερινή, ἐποχὴ δυνάμεως, βίας καὶ συναγωνισμῶν, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ Μηδενισμοῦ πάσης ἀξίας καὶ τῆς αὐτοαναδείξεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς μοναδικοῦ κέντρου ἔρμηνείας τῆς ζωῆς³.

'Ο Nietzsche διαβλέπει εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ πνεύματος τὴν τάσιν αὐτὴν πρὸς τὸν ἀπόλυτον ὑποκειμενισμόν, καὶ πρὸς πληρεστέραν ἐγκαθίδρυσιν αὐτοῦ συντρίβει πᾶν εἶδωλον φαντασίας τῆς ρωμαντικῆς ἐποχῆς καὶ διακηρύσσει τὸν θάνατον τοῦ Θεοῦ, χάριν τῆς ἀνωτέρας ἀξιολογήσεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς μοναδικοῦ ἐν τῷ κόσμῳ παράγοντος προόδου καὶ εὐτυχίας. Διὰ τοῦτο ὁ Μηδενισμὸς του εἶναι ἐν τέλει ἐποικοδομητικός· δὲν εἶναι τελικὴ δρηγησις, ἀλλὰ κατάφασις τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου. 'Η σκληρὰ προφητεία του περὶ καταπτώσεως πάσης ἀπολύτου ἡθικῆς ἀξίας⁴ τὴν ὄποιαν ζῇ ὁ παρὸν αἰών,

1. 'Ο K. Jaspers παρατηρεῖ: «Ἐις τὴν θέσιν τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ εἰσέρχεται ὁ δημιουργῶν ἀνθρωπὸς, ὁ ὄποιος λαμβάνει τὴν Ιστορίαν ἀνὰ χεῖρας» («Nietzsche und das Christentum». München 1952, σ. 40n).

2. 'Ο κ. N. Λουβαρίς γράφει: «εἰς τὸν κενὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ ἀναβιβάζονται τὰ εἶδωλα, ὁ χρυσοῦς μόσχος, τὸ κράτος, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τεχνική, ἡ εἰμαρμένη, ἡ μαγεία, ἡ φύσις, ὁ ἔλευθερος ἔρως. 'Η θρησκεία τοῦ πνεύματος ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν θρησκείαν τῆς σαρκός, τῆς ὄποιας τὸ δόγμα συνίσταται εἰς τὸ carpe diem. Οὕτως ἐβαρβαρώθη ἡ Εύρωπη» («Μεταξὺ δύο Κόσμων», 'Αθῆναι 1949, σ. 61).

3. 'Ο Nietzsche δίδει τὸν δρισμὸν τοῦ Μηδενισμοῦ ὡς ἐξῆς: Τί σημαίνει Nihilismus? Τοῦτο: ὅτι αἱ ἀνώτεραι ἀξίαι ἀπαξιοῦνται. 'Ελλείπει ὁ σκοπός, ἐλλείπει ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ διατί: «Friedrich Nietzsche. Ecce Homo. «Der Wille zur Macht». Band XV έκδοσις Kröner, Leipzig 1922, σ. 145).

4. «Τὸ σπουδαιότερον τελευταῖον γεγονός ὅτι ὁ θεὸς ἀπέθανε, ὅτι ἡ χριστιανικὴ πίστις ἀπώλεσε τὴν ἀξίαν τῆς ἀρχίζει ἥδη νὰ ρίπτῃ τὰς σκιάς του ἐπάνω εἰς τὴν Εύρωπην... Σήμερον καὶ αὔριον θὰ ἐξαπλωθῇ καὶ ἡμεῖς οἱ πρῶτοι τοῦ ἐπομένου αἰῶνος ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν κατὰ πρόσωπον τὰς σκιὰς αὐτάς, αἱ ὄποιαι πρόκειται νὰ τυλίξουν ταχέως ὀλόκληρον τὴν Εύρωπην» (Fr. Nietzsche: «Die Fröhliche Wissenschaft». Fünftes Buch, «Wir

πρέπει νὰ ἔννοηθῇ ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου διπὸ παντὸς πνευματικοῦ δεσμοῦ καὶ εἰς τὴν δυναμικὴν αὐτοῦ πρόοδον, βασιζομένην πλέον μόνον ἐπὶ τῶν ὑποκειμενικῶν δυνατοτήτων, τιθεμένων ἐν ἐνεργείᾳ διὰ τῆς ἀπολύτου προσωπικῆς ἐλευθερίας. Τοιοῦτος Μηδενισμὸς ἵποδυναμεῖ πρὸς τὸν δυναμικώτερον ἀνθρωπισμὸν Ἀ' Ο 'Ὑπεράνθρωπος εἶναι τὸ ἀνώτερον καὶ φανταστικώτερον ἐπίτευγμα τοῦ οὐμανισμοῦ ὅλων τῶν ἐποχῶν. 'Ο τραγικὸς φιλόσοφος ἐν τῇ ἀντιθέσει αὗτοῦ πρὸς τὸν Ἰδεαλισμὸν ἐπραγμάτωποίησε διὰ τῆς εἰκόνος τοῦ 'Ὑπερανθρώπου, κατ' ἀντίστροφον φοράν, τὸν ἀπότερον σκοπὸν τῆς διαφωτίσεως καὶ τῆς κλασικῆς φιλοσοφίας τῶν νειυτέρων χρόνων.

'Η ἀντίδρασις τοῦ Nietzsche κατὰ τοῦ θρύλογισμοῦ, τῶν ἀντικειμενικῶν ἀξιῶν καὶ τοῦ κλασικοῦ οὐμανισμοῦ ὀδήγησε μερικοὺς κριτικοὺς εἰς τὴν συμπερίληψιν αὐτοῦ μεταξύ τῶν ὑπαρξιστῶν φιλοσόφων'.

Εἰς τῶν κυριωτέρων λόγων τῆς ἀνειριστομένης πνευματικῆς συγγενείας εἶναι ἡ χοινὴ προσπάθεια μηδενισμοῦ πάσης αἱρετικής ἀξίας. 'Η ἔννοια ὅμως τοῦ Μηδενός, παρὰ τὴν φαινομενικὴν ὁμοιότηταν αὐτῆς παρὰ τοῦς ὑπαρξισταῖς καὶ τῷ Nietzsche, πρέπει νὰ διακρίνηται παρῶς ὡς ἴδια παρ' ἔκαστῳ ἔννοια, ἥτις ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς βαθύτερας αὐτῶν μεταφυσικὰς προύποθέσεις. Εἶναι ὅμως ἐξ ἀλλού ἀληθές, ὅτι τὸ Μηδὲν κυρίως τῶν ἀθέων ὑπαρξιστῶν ὀφείλει πολλὰ εἰς τὸ Μηδὲν τοῦ Nietzsche, γιατὶς νὰ εἶναι καὶ ταυτόσημον πρὸς τοῦτο.

Κατὰ μείζονα ὅμως λόγον ἔχει ἐπηρεάσει τοὺς συγγρόνους ὑπαρξιστὰς ὁ ἀφελῆς Μηδενισμὸς τῆς ἐποχῆς, τὸ κρᾶμα τοῦτο τῆς ὀδιαφορίας πρὸς πᾶσαν ἀνωτέραν ἀξίαν ἀφ' ἐνδεικτικοῦ καὶ τοῦ θρασυτάτου αἰτήματος πρὸς ἀπήλυτον προσωπικὴν ἐλευθερίαν ἀφ' ἑτέρου, πρὸ τῶν ὅποιων πᾶσα ὑποχρέωσις σεβασμοῦ τῶν κοινῶν παραδεδεγμένων ἐντολῶν — ἐφ' ἦπον αὕται περιυρίζουν τὸν κορεσμὸν τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ ὑποκειμένου — ἐξαφανίζεται καὶ πᾶσα προσπάθεια πρὸς ὑπέρβασιν τῆς ἐνστικτώδους ζωῆς ἐμφανίζεται ὡς

Furchtlosen» Stuttgart, (Kröner, σ. 271-272), «θ, τι ἔγὼ διηγοῦμαι εἶναι ἡ Ιστορία τῶν δύο προσεχῶν αἰώνων. Περιγράφω, δ, τι θὰ ξλίη, δ, τι δὲν δύναται νὰ μὴ ξλίη: ἡ ἐμφάνισις, ἡ κυριαρχία τοῦ Μηδενισμοῦ.... 'Ολόκληρος ὁ εὑρωπαϊκὸς πολιτισμὸς κινεῖται διὰ τῆς δίνης τοῦ διχασμοῦ.... ὡς χείμαρρος, δστις ἐν τέλει ἐπιθυμεῖ νὰ μὴ σκέπτεται, δστις φοβεῖται τὴν σκέψιν περὶ ἑαυτοῦ». (Friedrich Nietzsche: Ecco Homo. Der Wille zur Macht. Band XV Leipzig (Kröner 1922, σ. 137)),

1. 'Ο K. Jaspers γράφει: «Θέλει (δ Nietzsche) θέτων ἡμῖνες εἰς τὸ Μηδὲν νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἔκτασιν τοῦ χώρου δράσεώς μας, διὰ δὲ τῆς αἰσιοδοσίας τῆς ἀνευ βάσεως ὑπάρξεώς μας θέλει νὰ δημιουργήσῃ τὴν δυνατότητα τῆς ὑφ' ἡμῖν πυλλήψεως τῆς ἀληθοῦς ἀρχῆς ἀπὸ τῆς δποίας προερχόμεθα». (αὐτόθι σ. 69).

2. 'Ο J. Blackham π.χ. διαλεῖ περὶ τοῦ ὑπαρξιστῶν ἐν τῷ έργῳ του: «Six Existentialist Thinkers» (S. Kierkegaard, Fr. Nietzsche, K. Jaspers, C. Marcel, M. Heidegger, J.-P. Sartre) London 1952.

ματαιά καὶ δίνει σκοπιμότητος¹. Ο θεῖσμὸς τοῦ ὑπερβατικοῦ ἴδεαλισμοῦ καὶ ἡ ἡθικὴ αὐτονομία τῆς ἡθικοκρατίας ἔθεσαν τὸν θεὸν εἰς τὸ περιθώριον τῆς ζωῆς καὶ διὰ τοῦ δρυθοῦ λόγου μετέβαλον Αὐτὸν εἰς ἀφηρημένην νοητικὴν ἀρχήν. ‘Η παρουσίᾳ Του πλέον ἵσοδυναμεῖ πρὸς ἀπουσίαν, ἥτις ὠδήγησε προοδευτικῶς εἰς τὸν ἡθικὸν Μηδενισμόν: «Ἐὰν ὁ θεὸς δὲν ὑπῆρχε τότε τὰ πάντα θὰ ἐπετρέποντο»².

‘Η μεγάλη ἐπιτυχία τοῦ ἀθέου κυρίως ὑπαρξισμοῦ ὀφείλεται εἰς τὴν ἕκανότητα αὐτοῦ νὰ συλλάβῃ τὸ νόημα τοῦτο τοῦ ἡθικοῦ μηδενισμοῦ καὶ νὰ δημιουργήσῃ πρὸς βαθύτεραν κατάφασιν αὐτοῦ ’Οντολογίαν, βασιζόμενην ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Μηδενὸς, προσφέρων εἰς τὴν σύγχρονον γενεāν βαθυστόχαστον ἀπολογίαν τῆς ἡθικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀδιαφορίας αὐτῆς ἀπέναντι πάσης ἀξίας³. Διὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία αὕτη διμιεῖ εἰς τὰ μύχια τῆς ψυχῆς τῆς σημερινῆς νεολαίας, τῆς ἀναπτυχθείσης ἐν μέσῳ πολέμων καὶ καταστροφῶν, τῆς Θιούσης τὴν χρεωκοπίαν τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ἀπειλὴν τῶν ἐφευρέσεων, μιᾶς νέας γενεᾶς, ἡ ὅποια ἐν τῷ συνόλῳ της ἔχει βαθύτατα δηλητηριασθῆ ἀπὸ τὸν ἡθικὸν Μηδενισμόν. ‘Η ἐπιτυχία τῶν ὑπαρξιστῶν προσέπι συνίσταται εἰς τὸ δι τοι εὑνεκολπώθησαν τὸ Μηδὲν ὡς ἀρχὴν οὐχὶ μηδενιστικήν, ἀλλ’ ὡς κενὸν χῶρον αὐτοδημιουργίας τοῦ ἀπολύτως ἐλευθέρου ἀνθρώπου⁴. Οὕτω τὸ Μηδὲν ἐνισχύει τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀποβαίνει εἰς ἀφετηρίαν ἐνἀρξεως νέας ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ζωῆς, βασιζόμενης πλέον ἐπὶ τῆς προσωπικῆς ἐκλογῆς καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν προβαλλομένων προτύπων πρὸς μίμησιν ἢ τῶν κηρυσσομένων ἡθικῶν ἐντολῶν πρὸς ὑποταγήν.

‘Ο σύγχρονος ὑπαρξισμὸς εἶναι ἀκατανόητος, ἐάν δὲν ληφθῇ ὑπ’ ὅψιν ἡ τοιαύτη ἐκ τοῦ ἡθικοῦ Μηδενισμοῦ ἐπίδρασις. ‘Ο κυνισμός, μετὰ τοῦ ὅποιου

1. Εἶναι αὐτό, τὸ δποῖον τόσον εὔστόχως χαρακτηρίζει δ. κ. Π. Κανελλόπουλος: «Μία μεγάλη ἡττοπάθεια χαρακτηρίζει στὸν αἰῶνά μας τὰ πνεύματα πολλῶν διαλεχτῶν. Μιὰ ἡττοπάθεια ἀπέναντι τοῦ κακοῦ» («Ο Εἰκοστὸς Αἰῶνας», ’Αθῆναι 1951, σ. 69).

2. ‘Η φράσις ἀνήκει εἰς τὸν Dostojewski, ἐπαναλαμβάνεται δὲ ἀπὸ τὸν Sartre. («L’Existentialisme est un Humanisme». Paris 1951, σ. 36).

3. ’Ἐννοοῦμεν ἰδιαιτέρως τὸ κύριον ἔργον τοῦ J.-P. Sartre «L’Être et le Néant» Paris 1943..

4. Εὔστόχως παρατηρεῖ δ. Γερμανὸς καθηγητὴς H. Thielicke εἰς τὸ λίκνον ἐνδιαφέροντὸν προκειμένῳ ἔργῳ τοῦ «Der Nihilismus» Pfullingen 1950, σ. 43. «Δὲν ὑπάρχει τι πλέον παραγωγικὸν ἀπὸ τὸ Μηδὲν ἢ δρυθότερον ἀπὸ τὴν σύγκρουσιν μετὰ τοῦ Μηδενός». Επίσης J. Pfeiffer: «Τὸ Μηδὲν εἶναι ἡ στενὴ δίοδος ἢ δδηγοῦσα ἀπὸ τοῦ πεπερασμένου εἰς τὸ ‘Υπερβατικόν» («Existenzphilosophie: Eine Einführung in Heidegger und Jaspers» Leipzig 1933, σ. 43).

Περὶ τοῦ Μηδενισμοῦ ἔξι ἐπόψεως τῆς φιλοσοφίας τῆς ‘Ὑπάρξεως Πρβλ. ἐπίσης τὸ ἔργον τοῦ καθολικοῦ ὑπαρξιστοῦ Gabriel Marcel: «Les Hommes contre l’Humanité» (Paris 1951) ἰδιαιτέρως τὸ κεφ. La Crise des Valeurs dans le Monde Actuel. σ. 122—143.

έκφραζεται π.χ. ό Sartre καὶ οἱ παθολογικοὶ τύποι, οἵτινες ἀποτελοῦν τὰ κύρια πρόσωπα τῶν θεατρικῶν του ἔργων, διφείλουν τὴν ἐμπνευσιν αὐτῶν εἰς τὴν βαθυτάτην ἡθικὴν κρίσιν τῆς ἐποχῆς μας καὶ εἰς τὴν ἀπογοήτευσιν, ἡ δποίᾳ πληροῦ τὴν ψυχὴν τῆς εὑρωπαϊκῆς νεολαΐας. Διὰ τοῦτο παρεθέσαμεν ἐν πάσῃ συντομίᾳ τὰς τρεῖς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας ἐπιδράσεις — τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, τῆς τεχνικῆς προσδοσίου καὶ τοῦ ἡθικοῦ μηδενισμοῦ — ἵνα καταστῇ φανερόν, διὰ ὃ οἱ θεοὶ ὑπαρξίσματα, βαδίζων ἐπὶ τὰ ἔχνη τοῦ Kierkegaard, ἀλλ' ἀρνούμενος τὴν βάσιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Δανοῦ — τὴν πρὸ τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἀποκαλυφθέντος Θεοῦ τραγικὴν παρουσίαν τοῦ ἀνθρώπου — ἀποτελεῖ κατ' οὓσιαν ἀπολογίαν τοῦ δικαιώματος τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐπὶ τῇ βάσει μόνον ταύτης βιώσεως τῆς τραγικῆς ὑπάρξεως ἐντὸς τοῦ μηδενιστικοῦ περιβάλλοντος τῶν καιρῶν μας.

Μὴ νομισθῇ δύμως, κατόπιν τῶν ἀνωτέρω, διὰ ὃ σύγχρονος ὑπαρξισμὸς εἶναι ὁ θεος φιλοσοφία. 'Διτιθέτως, οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων τῆς ὑπάρξεως εἶναι χριστιανοὶ καὶ διὰ τῶν κατηγοριῶν τοῦ Kierkegaard συνεχίζουν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ὡς μυθιστοριογράφοι ἢ ποιηταί, τὴν προσπάθειαν ἐκείνου πρὸς ἀφύπνισιν τῶν πνευμάτων ἔναντι τῆς χριστιανικῆς πίστεως. 'Πμεῖς δύμως ἐκλέγομεν καὶ θὰ ἔξετάσωμεν κατωτέρω τρεῖς ἐκ τῶν συγχρόνων ὑπαρξιστῶν φιλοσόφων, οἱ δποῖοι παρουσιάζουν ἐπὶ τῇ βάσει ὑπαρξιστικῶν κατηγοριῶν διαφορετικὴν στάσιν ἔναντι τῆς πίστεως ἀπὸ αὐτῆν, τὴν δποίαν ἐδίδαξεν ὁ Kierkegaard. Οἱ τρεῖς δύμως οὗτοι φιλόσοφοι παρουσιάζουν ἔξαιρετα διαφέροντα διάφορα ἀπέναντι τῆς χριστιανικῆς πίστεως, μαρτυροῦν ἀντιθέτως περὶ τῆς βαθυτάτης καὶ ἀναγκαστικῆς κυριαρχικῆς Θέσεως αὐτῆς, ὡς τοῦ κατ' ἔξοχὴν προβλήματος τῆς ὑπάρξεως, τιθεμένου ἐν τῇ ὑπάρκτικῇ σκέψει κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν κατηγοριῶν τούτων πρὸς δημιουργίαν νέας φιλοσοφίας ὑπάρξεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΤΡΕΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΥΠΑΡΕΙΣΤΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ

1. KARL JASPER'S¹

Είναι ίδιος αντιπροσωπευτικότερος σύγχρονος φιλόσοφος του πνεύματος της εποχής μας. Τὸ βαθυστόχαστον φιλοσοφικὸν του σύστημα είναι μία ἐμπνευσμένη συγκριτιστικὴ προσπάθεια, ἐν ἀπάνθισμα τῶν καλυτέρων θέσεων τῶν μεγάλων πνευμάτων τῆς κλασικῆς περιόδου, μὲ κέντρον δόμως οὐχὶ τὸν δρθὸν λόγον, ἀλλὰ τὴν ὑπαρξίαν, ὡς πρωταρχικὴν κατηγορίαν καὶ διλυτὸν μυστήριον τοῦ αὐθεντικῶς φιλοσοφεῖν. Οὕτω κύριος ἐμπνευστής του φαίνεται, ὅτι ὑπῆρξεν ὁ Kierkegaard, πλὴν δόμως μετ' αὐτοῦ καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς τοποθετήσεως τοῦ ὑπαρξισμοῦ ἐπὶ τῆς καθαρᾶς χριστιανικῆς βάσεως, φαίνεται, ὅτι καὶ ὁ Μηδενισμὸς τοῦ Nietzsche ἐξήσκησε βαθυτάτην ἐπ' αὐτοῦ ἐπίδρασιν² καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ Kant περὶ τῆς μὴ δυνατότητος δημιουργίας μεταφυσικῶν λογικῶν κρίσεων. Παραλλήλως δόμως παρουσιάζει καὶ χαρακτηριστικά, διτινα μαρτυροῦν ἐπίδρασιν τοῦ θετικισμοῦ, τοῦ πραγματισμοῦ καὶ τοῦ ιστορισμοῦ καθὼς καὶ τῆς φαινομενολογίας τοῦ Husserl.

Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀρμονικοῦ τούτου συνδυασμοῦ τόσων ἔτερογενῶν ἐπιδράσεων ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία μιᾶς μεγάλειώδους συνθέσεως, ἐν τῇ ὅποιᾳ πᾶσι τις κατ' ἀρχὴν συμφωνεῖ ἴκανοποιούμενος ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἔργων τοῦ διακεκριμένου Γερμανοῦ φιλοσόφου, ἐντὸς τῶν διποίων διακρίνεται πάν-

1. Έγεννήθη τῷ 1883 ἐν Heidelberg. Έσπούδασε αὐτόθι κατ' ἀρχὴν Φιλολογίαν καὶ Νομικὰ διὰ νὰ μεταπηδήσῃ ἀκολούθως εἰς τὴν Ἰατρικὴν καὶ εἰδικευθῆ τελικῶς εἰς τὴν ψυχιατρικήν. Τῷ 1913 δημοσιεύει τὸ πρῶτον αὐτοῦ βιβλίον («Allgemeine Psychopathologie») καὶ μετὰ 10 ἔτη τὸ δεύτερον συστηματικὸν αὐτοῦ ἔργον («Die Psychologie der Weltanschauungen»). Διατελεῖ ἀλληλοδιαδόχως καθηγητῆς εἰς τὰ Πανεπιστήμια Heidelberg, Marburg, Βερολίνου καὶ Göttingen. Ἐν τῷ μεταξὺ δημοσιεύει πληθώραν φιλοσοφικῶν ἔργων, σπουδαιότερον τῶν διποίων είναι ἡ τρίτομος «Φιλοσοφία» του ἐκδοθεῖσα τὸ πρῶτον τῷ 1932, ἐγκαταλείπων σὺν τῷ χρόνῳ τὴν ψυχιατρικήν, ἵνα ἐπιδοθῆ πλέον εἰς τὴν συγγραφὴν φιλοσοφικῶν ἀποκλειστικῶς ἔργων. Μετὰ τὸν β' παγκόσμιον πόλεμον (τῷ 1947) ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βασιλείας ὡς καθηγητῆς, ἔνθα διδάσκει ἔκτοτε καὶ μέχρι σήμερον φιλοσοφίαν.

2. Διὰ τοῦτο περὶ Kierkegaard καὶ Nietzsche παρατηρεῖ: «Καμμία φιλοσοφία εἰς τὸ μέλλον δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ ἀναπτυχθῇ αὐθεντικῶς χωρὶς νὰ ἔχῃ ἐπιζητήσῃ νὰ ἔννοησῃ τὰ δύο ταῦτα μεγάλα πνεύματα.» («Der philosophische Glaube» σ. 149).

τοτε ή ἐπιθυμία αύτοῦ, δημος ἀποφύγη τελικάς κρίσεις μὴ παραδεχόμενος οὐδεμίαν γνώμην καὶ κρίσιν ως ἀσφαλῆ καὶ ἀπόλυτον. Ἡ ἀνοχὴ πρὸς πᾶσαν φιλοσοφικήν κατέθυσιν, ή ἐλευθερία τῆς ἔρεύνης, χάριν τῆς διαφυλάξεως τῆς δποίας ὁ φιλόσοφος ἐπιτίθεται μετὰ σφιδρότητος ἐναντίον παντὸς θρησκευτικοῦ δογματισμοῦ, τὸ ἀπρόσκοτον τῆς ἀληθείας ὑπὲρ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν συνδυασμῷ μετὰ τοῦ ὑπέρ τῆς ὑπάρξεως ἀγῶνος ἀναδεικνύουν τὸν Jaspers ως τὸ γνήσιον τέκνον μιᾶς ἀντιορθολογιστικῆς καὶ ἀντινομικῆς ἐποχῆς, ή δποία διψᾷ ἐλευθερίαν καὶ καθοδηγεῖται ὑπὲρ τῆς γενικευμένης σχετικοκρατίας. Οὕτως ή ὀλήθεια δι' αὐτὸν «εἶναι ή κίνησις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος μὴ γνωρίζουσα τέρμα, κίνησις, ή δποία ἀποτυγχάνει διὸ νὰ ἐπιτύχῃ ἀβεβαίαν εἰς νέαν προσπάθειαν ἐπιτυχίαν κινουμένη ἀπὸ μιᾶς βάσεως καὶ ἐπανερχομένη συνεχῶς εἰς αὐτήν»¹. Διὰ τοῦτο «πᾶσα γνῶσις εἶναι ἀπλῆ εἰσήγησις»². Τοῦτο συμβαίνει, διότι ἀφ' ἐνδες μὲν ὁ ὄρθιδες λόγος διαφωτίζει τὴν ἐπιφάνειαν, τὸ περιβάλλον, τὸ περιέχον, ἀλλ' οὐδέποτε τὸ ἐμπεριεχόμενον, δίδει τὰ ἔξωτερικὰ σχήματα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν πλήρωσιν αὐτῶν, ἀντιλαμβάνεται τὴν ἴστορικότητα, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὁ ίδιος ἴστορικός³, ἀφ' ἐτέρου δὲ καὶ τὰ ἀντικείμενα, πρὸς τὰ δποῖα ἀναφέρεται, παρουσιάζουν μιαν ἔξαφανιζομένην πραγματικότητα, διότι ἀποτελοῦν ἐμφανίσεις βαθυτέρας οὐσίας, ήτις διαφέρει τὴν ἀνθρωπίνην κατανόησιν. Οὕτω πᾶσα δρθολογιστικὴ δοντολογία ἀποκλείεται καὶ ὁ ἀγῶν πρὸς κατάκτησιν τοῦ Εἴναι εὑρίσκεται, ὡς ἀπρόσιτον καὶ ἀδηλον τέρμα καὶ ἐκ νέου ἀφετηρία, μακρὰν τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου⁴. Τοῦτο δμως ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν καὶ τὸ ἔχεγγυον τῆς προσωπικῆς του ἐλευθερίας, διότι η ἀδυναμία αὕτη μεταβάλλεται εἰς πηγὴν ἐμπνεύσεως πρὸς νέας πνευματικὰς συλλήψεις, εἰς διαρκῆ καὶ ἀγωνιώδη πνευματικὴν προσπάθειαν, εἰς ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ παντὸς ἀντικειμενικοῦ περιορισμοῦ. Εύρισκεθεία πάντοτε καὶ ὁ δόδον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀρα εἴμεθα ἐλεύθεροι ἀπέναντι αὐτῆς.

Αἱ προϋποθέσεις αὗται δδηγοῦν τὸν Jaspers εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν κλασικῶν μεθόδων πρὸς δοντολογικὰς ἀναλύσεις καὶ τὴν διαίρεσιν τῆς φιλοσοφίας εἰς τρία μέρη, ήτοι τὸν ἐν τῷ κόσμῳ προσανατολισμὸν (Weltorientierung) τὴν διαφώτισιν τῆς ὑπάρξεως (Existenzherhellung) καὶ τὸ Ὑπερβατικὸν (Transzendenz)⁵.

-
1. «Von der Wahrheit» σ. 782.
 2. «Einführung in die Philosophie» σ. 74.
 3. «Vernunft und Widervernunft in unsrer Zeit» σ. 46.
 4. «Philosophie» σ. 42.

5. Η διαίρεσις αὕτη ὑπενθυμίζει τὰς τρεῖς σφαίρας τῆς ὑπάρξεως τοῦ Kierkegaard. Ο Jaspers ἔχεται συστηματικῶς τὰς σκέψεις του ἐν τῷ κυρίῳ αὐτοῦ έξ. 897 σελίδων ἔργῳ «Philosophie», τὸ δποῖον διὰ τοῦτο διαιρεῖται εἰς 3 μέρη καὶ κατ' ἄλλας ἐκδόσεις εἰς 3 διακεκριμένους τόμους. Erstes Buch: Weltorientierung (σ. 59—293), Zweites Buch: Existenzherhellung (σ. 295—678), Drittes Buch: Metaphysik (σ. 675—879).

α. Ό προσανατολισμός ἐν τῷ κόσμῳ είναι διὰ τὸν Jaspers ἡ πρώτη ἀναγκαῖα πρᾶξις, ἵνα δυνηθῇ τις νὰ φιλοσοφήσῃ δρυθῶς. Ό ἐν τῷ χώρῳ προσανατολισμός είναι ἀπαραίτητος προϋπόθεσις πάσης κρίσεως. "Ηδη ὅμως ἐκ τοῦ προσανατολισμοῦ τούτου ὁ σημερινὸς ἀνθρωπὸς ἀντιλαμβάνεται, ὅτι, ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως κέντρου ἐν τῷ σύμπαντι, «βυθίζεται εἰς τὸ ἀνεδαφικὸν» (Bodenlose) διὰ τῆς σχετικῆς γνώσεως ἀφηρημένων σχέσεων ποσοτικῶν δεδομένων», ὅμολογεῖ, ὅτι «ὁ κόσμος δὲν είναι πλέον ἴδικός μου κόσμος» καὶ συγχρόνως διαβλέπει, ὅτι «οὗτος δὲν ἐπαληθεύει, διὰ τοῦτο διέρχεται φαινομενικῶς, διὰ είναι, δηλαδὴ τὸ διὸ καθ' ἑαυτό. Διὰ τοῦτο διὰ τοῦτο γιγνώσκεται ἐν αὐτῷ είναι σχετικόν»¹.

Διὰ τοῦ ἀγνωστικισμοῦ τούτου ὁ φιλόσοφος θέλει νὰ ὑπερβῇ τὸν διχασμὸν ὑποκειμένου — ἀντικειμένου ὑπὸ τὴν μορφὴν, ὑπὸ τὴν ὅποιαν συναντῶμεν τοῦτον εἰς τὰ συστήματα τοῦ ὑποκειμενικοῦ ὑπερβατικοῦ ἰδεαλισμοῦ ἢ τοῦ θετικισμοῦ καὶ ἀποδεικνύει, ὅτι ἀσφαλῆς κρίσις δὲν εὑρηται ἐν τῷ δρυθῷ λόγῳ. Τὸ είναι τοῦ ἀνθρώπου παρουσιάζεται ως «ἐδῶ—είναι» νοητὸν μόνον ως τοπική καὶ χρονική ὑπαρξία, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ως 'Εγὼ—είναι (Ich - sein) κεχωρισμένον καὶ ἐλεύθερον. 'Εκ τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου ἀντιλαμβάνομαι, διὰ δὲν εἴμαι μόνος· δλόκληρος αὕτη ἡ περιβάλλουσα τὸν ἀνθρωπὸν αἰσθητὴ πραγματικότης είναι εἰς αὐτὸν δεδομένη. 'Αλλὰ συγχρόνως οὗτος διαισθάνεται, διὰ πάντα ταῦτα είναι μετ' αὐτοῦ συνυφασμένα καὶ δίδονται εἰς αὐτὸν ως δυνατότης. Οὕτω συλλαμβάνεται πλέον τὸ είναι ως ἴδικὸν του ἐδῶ—είναι (Dasein) ως κατάστασις· ἐντὸς τοῦ ἴδικοῦ του κόσμου, ἡ ὅποια είναι ἡ μόνη πραγματικότης διὰ τὸν ἀνθρωπὸν.

'Η ἀβεβαιότης τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῆς ὑποκειμενικῆς περὶ ἑαυτοῦ κρίσεως διδηγοῦν εἰς τὴν διαπίστωσιν, διὰ τοῦτο διχασμὸν καὶ «φελατιβισμὸν» πάντοτε παραμένει τι σαφῶς παρὸν καὶ ἀσφαλές, δεδομένον μετὰ τοῦ είναι ἐν ἀρχῇ ως τὸ ἀναντικατάστατον: «αὕτη δηλαδὴ ἡ χώρα τῆς Πατρίδος, αὐτὸς δὲ τρόπος καθωρισμένης συμβιώσεως, αὐτοὶ οἱ ὄρισμένοι ἀνθρωποι καὶ τὰ καθήκοντα ταῦτα»².

'Ο Jaspers κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιτυγχάνει διὰ τῆς ἀρνήσεως τῆς ἀπολυτολογίας τοῦ ὑποκειμενισμοῦ καὶ τοῦ ἀντικειμενισμοῦ νὰ συνθέσῃ τὸν ἀντικειμενικὸν καὶ ὑποκειμενικὸν κόσμον ἐντὸς βαθυτέρας ρεαλιστικῆς πρα-

1. «Philosophie» σ.59. Είναι φανερὸν ἡ ἀνωτέρω εἰσαγωγικῶς ἐκτεθεῖσα ἐπίδρασις ἐκ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν.

Διὰ τοῦτο δὲ G. Kränzlin παρατηρεῖ: «Κατὰ τὴν γνώμην μου δὲ Jaspers είναι κατ' ἀρχὴν φυσικὸς ἐπιστήμων» («Existenzphilosophie und Panhumanismus», Scheledorf 1950, σ. 203).

Διὰ τὴν ἐκ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Jaspers πρβλ. τὸ έργον αὐτοῦ «Die Geistliche Situation der Zeit» Ιδιαυτέρως σ. 57—73.

2. «Philosophie» σ. 60.

γματικότητος: τῆς ὑπάρξεως, συμπεριλαμβανούσης τούτους ὡς λογικῶς ἀνεξήγητους, ἀλλ' ἀπαραιτήτους πόλους, μεταξὺ τῶν δποίων καὶ διὰ τῶν δποίων κινεῖται αὕτη. Ὁ ἀντικειμενικὸς κόσμος ὑπὸ τὴν εὑρεῖαν αὐτοῦ ἔννοιαν λαμβανόμενος — ὡς ἀντικείμενα, ὡς καθήκοντα, ὡς καταγωγή, ὡς ιστορικότης, — ἀναγκάζει τὸν ἀνθρώπον διὰ τῆς ἀβεβαιότητός του νὰ ἐπανέλθῃ εἰς ἐαυτὸν καὶ νὰ ἔννοήσῃ τὸ «ἐαυτοῦ—εἶναι» (Selbstsein) ὡς δυνατότητα ὑπάρξεως, ἢ δποία συλλαμβάνει ἐν συνεχείᾳ ἐαυτὴν ὡς προσπάθειαν πρὸς πραγματοποίησιν ἀνωτέρου προορισμοῦ.

‘Ο ἐν τῷ αὐτῷ προσανατολισμὸς ὅδηγε τὸν ἀνθρώπον εἰς ἀνακάλυψιν τοῦ βαθύτερου διχασμοῦ ἐν ἐαυτῷ οὐχὶ πλέον ἐξωτερικῶς μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀγτικειμένου, ἀλλ' ἐσωτερικῶς μεταξὺ ἀπλῶς εἶναι, ὑπάρξεως ἀμέσου καὶ εὐκόλου, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ὡς δοθεῖσαν εἰς αὐτὸν (τοῦτο εἶναι τὸ Da-sein) καὶ ὑπάρξεως αὐθεντικῆς, ἀνωτέρας, πληρεστέρας (Echstes), ἢ δποία ἀμφοτελῆται οὐχὶ πλέον ὡς δοθεῖσα, ἀλλ' ὡς ίδια δυνατότης πρὸς πραγμάτωσιν ὑπ' αὐτοῦ ἐν ἐλευθερίᾳ. ’Ιδού ἡ μεγαλειώδης ὑπαρκτική σύνθεσις τοῦ Jaspers: ἀντὶ τῆς κλασικῆς διακρίσεως ἀντικείμενον — ὑποκειμένον ποιεῖται διάκρισιν μεταξὺ «κατωτέρας καὶ ἀνωτέρας ὑπάρξεως»¹, ἢ δποία διμος ἐπὶ τοῦ ὑποκειμενικοῦ πλέον πεδίου ἀντικατοπτρίζει κατὰ ρεαλιστικόν, βιώσιμον, ὑποπίπτοντα εἰς τὴν διμεσον τοῦ ἀνθρώπου αἰσθησιν καὶ ὑπακούοντα εἰς τὴν θέλησιν αὐτοῦ τρόπον, τὴν αὐτὴν ἐν τῇ σχέσει μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου διαίρεσιν ὑποκειμενικοῦ καὶ ἀντικειμένοις². Διότι ἡ κατωτέρα ὑπαρξίας δὲν εἶναι τι ἄλλο, εἰμὴ ἡ ἀφελής καὶ ἡ ἐξ ἀντικειμένου, ἐνῷ ἡ ἀνωτέρα εἶναι ἡ ἐξ ὑποκειμένου καὶ διὰ τῆς ἀποφάσεως του δρμωμένη καὶ πρὸς ἀνώτερον σκοπὸν κατευθυνομένη ὑποκειμενική τοιαύτη. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ προσέξωμεν τὴν λεπτήν, ἀλλὰ σπουδαιοτάτην διαφοράν, ἡ δποία βοηθεῖ καὶ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ δλου ὑπαρκτικοῦ κινήματος ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, δηλαδή, διὰ διχασμὸς οὗτος ὑποκειμένου — ἀντικειμένου δὲν ἐρείδεται πλέον ἐπὶ τοῦ δρθοῦ λόγου καὶ δὲν ὅδηγει εἰς συστηματικὴν φιλοσοφικὴν σύλληψιν τῆς ἀντιθέσεως, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ἀνακαλυπτόμενος ἀποκαλύπτει εἰς τὸν ἀνθρώπον τὸν ἀνάλογον καὶ βαθύτερον ἐν ἐαυτῷ διχασμὸν τῆς ὑπάρξεως³.

1. Τὴν μετάφρασιν «κατωτέρα καὶ ἀνωτέρα ὑπαρξίας» αποδίδουσαν τὴν παρὰ Jaspers διάκρισιν εἰς Dasein καὶ Existenz διφέλομεν εἰς τὸν κ. K. Θεοδώρου (πρβλ. δρθρὸν του εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἐπικλησία», Δ. 7—8 1952: «Η ίδεα τοῦ ὑπερβατικοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Φιλοσοφίᾳ τοῦ Κάρλ Γιάκοπερς»).

2. ‘Η ὑπαρξία, τρόπον τινά, διὰ τῆς ἐν ἐαυτῇ βιώσεως τοῦ ἀντικειμενικοῦ καὶ ὑποκειμενικοῦ, διὰ τῆς συνεχοῦς κινήσεως μεταξὺ τῶν δύο κίνημάτων συνύστει ἀμφότερα διὰ νὰ καταργήσῃ τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ αὐτῶν καὶ νὰ βιώσῃ ἐν συνεχείᾳ ἐν αὐτῇ τὴν σύνθεσιν ταύτην ὡς ἀντίθεσιν μεταξὺ κατωτέρου ἀντικειμενικοῦ καὶ ἀνωτέρου ὑποκειμενικοῦ. (πρβλ. «Philosophie»: Existenz als Bewegung der Auflösung der Subjektivität zur Objektivität und der Objektivität zur Subjektivität σ. 590—594).

3. Εἶναι πράγματι ὑπέροχος δ Jaspers εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. ‘Η προσπάθεια αὕτη τῆς ἀποφυγῆς τῆς ἀφηρημένης ἀντιθέσεως ἐν τῷ ὑποκειμένῳ καὶ τῆς μετατροπῆς αὕτης

Είναι φανερόν τὸ ἀποτέλεσμα μᾶς τοιαύτης ἐλευθέρας αὐτοτοποθετήσεως τοῦ ὑποκειμένου ἐν τῷ κόσμῳ. 'Ο ἄνθρωπος δὲν εὑρίσκει οὐδαμοῦ ἡσυχίαν¹. 'Ο προσανατολισμὸς οὗτος ἵσοδυναμεῖ πρὸς μετάθεσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀφελοῦς καὶ ἡρέμου καταστάσεως εἰς τὴν πλήρη ἀγωνίας θέσιν, τὴν δόποιαν δημιουργεῖ δι' αὐτὸν ἡ ἐπίγνωσις, διὰ τοῦτο "Ὕπαρξις, ἐπωμιζομένη τὴν εὐθύνην τῆς ἐν ἐλευθερίᾳ ἀποδοχῆς καὶ κατορθώσεως τῶν δυνατοτήτων αὐτῆς. 'Η ἐπίγνωσις τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ ἀποτελεῖ κλῆσιν πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὴν ὑπάρξιν τοῦ καὶ λύτρωσιν ἀπὸ τοῦ περιβάλλοντος. Τὸ σπουδαιότερον δμῶς ἐπίτευγμα διὰ τῆς ἐπανόδου ταύτης εἶναι ἡ ἀνακάλυψις τοῦ μόνου σταθεροῦ, ἀσφαλοῦς καὶ ἀμεταθέτου κέντρου ἐντὸς τῆς κατακλυσματικῆς μεταβολῆς καὶ φθιρᾶς τῶν πάντων, ἥτοι τῆς ὑπάρξεως, ἡ σταθερότης δμῶς τῆς δποιας δὲν πρέπει νὰ ἔκληφθῇ ως τέρμα καὶ ἡσυχία, ἀλλ' ἀντιθέτως, ἐπειδὴ εἶναι ἀκριβῶς αὕτη πηγὴ νέας καὶ ἐπίγνωσιν ζωῆς, ως ἔναρξις καὶ ἀγωνία πρὸ τῆς ἐμφανιζομένης νέας δυνατότητος πρὸς δημιουργικότητα ἐν ἐλευθερίᾳ. 'Η ὑπάρξις δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' εἶναι αὐτό, τὸ δόποιον πρέπει νὰ δημιουργήται ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν διὰ τῆς προσωπικῆς ἀποφάσεως ως ἔκλογῆς· εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἡ δόποια δίδεται εἰς τὸν ἀνθρώπον ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς ἀτομικῆς εὐθύνης. Οὕτως ἡ ὑπάρξις εἶναι ἐνσάρκωσις τῆς αὐθεντικῆς ἐλευθερίας, διότι ἡ ἀληθῆς τοιαύτη εὔρηται μόνον ἔκει, δπου ἡ καταπίεσις τῆς εὐθύνης ἀναγκάζει τὴν ὑπάρξιν νὰ βιφθῇ εἰς τὸν ἀγῶνα πρὸς πραγμάτωσιν τῶν ὑψηλῶν ἐντολῶν αὐτῆς, χάριν τῆς ἀνωτέρας ὑπάρξεως τοῦ ἐπανερχομένου εἰς ἕαυτὸν ὑποκειμένου².

Διὰ τῆς παρεμβολῆς τῆς ἀπροσδιορίστου ὑπάρξεως ὁ ἀγνωστικισμὸς ἐνισχύεται, διότι αὕτη εἶναι ἀστάθμητος δυναμικὸς παράγων, ὁ δόποιος δὲν γίνεται ἀντικείμενον φιλοσοφικῆς ἢ ψυχολογικῆς ἐρεύνης, εἶναι αὐτό, ἐκ τοῦ δόποιού καὶ διὰ τὸ δόποιον ὑπάρχω: «δὲν εἶναι τὸ νοητόν, ἀλλὰ τὸ διὰ τῆς νοήσεως ως ἀκατανόητον ἀποκαλυπτόμενον³». 'Ὕπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ὁ ὄρθις λόγος παραχωρεῖ τὴν θέσιν αὐτοῦ εἰς τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἀγάπην. 'Η πρώτη δύναμις εἰς τὴν ἀποφασιστικότητα πρὸς ἔκλογήν, ἡ δευτέρα ως ψυχὴ τοῦ ὄρθιου λόγου κατευθύνει τοῦτον εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς ὑπάρξεως, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς κατόρθωσιν τῆς μετὰ τοῦ "Άλλου, τοῦ πλησίου κοινωνίας⁴".

εἰς ὑπαρκτικὸν βίωμα εἶναι τὸ ἀνώτερον ἐπίτευγμα αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ F. H. Heinemann δίδει εἰς αὐτὸν τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν συγχρόνων φιλοσόφων τῆς ὑπάρξεως («Existentialism and the Modern Predicament», London 1953, σ. 59).

1. «Ἐν οὐδεμιᾷ καταστάσει ὑπάρχει δι' ἐμὲ ἡσυχία» («Philosophie» σ. 61).

2. 'Ο Jaspers εἶναι ἀσύγκριτος εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς ἐννοίας τῆς ἐλευθερίας (πρβλ. «Philosophie» σ. 459—466). 'Η ἀληθῆς ἐλευθερία τρέφεται ἐκ τῆς ἀναγκαιότητος, ἐνισχύεται διὰ τῆς ἀντιστάσεως, δύεται μέσω τῶν ἀντιδράσεων. Εἶναι καθῆκον καὶ δχι προνόμιον. 'Η ἐλευθερία δὲν εἶναι ἀπόκτησις οὕτε ἔκλογή, ἀλλὰ τέρμα τῆς ἐλευθέρας προσπαθείας τοῦ ἀνθρώπου. 'Η ἐλευθερία δὲν ἔκλεγεται, ἀλλὰ κατορθοῦται.

3. «Es ist nicht das Verstehbare, sondern das durch Verstehen sich offenbarende unverstehbare» («Philosophie» σ. 41).

4. 'Η σύνδεσις λόγου -ἀγάπης- θελήσεως εἶναι ἐκίσης ἐν ἀριστον ἐπίτευγμα τοῦ

Διότι ούδεμία υπαρξίας υπάρχει ἐν τῇ μονώσει. Ήλναι υπαρξίας, ἐφ' ὅπον εἶναι συνύπαρξίας. Εἶναι ἐλευθέρα υπαρξίας, ἐφ' ὅπον ἐπιθυμεῖ νὰ ἐλευθεροῦται διὰ τῶν δεσμῶν τῶν δὲλλων δμοίων υπάρξεων. ⁽¹⁾ Ο προσανατολισμὸς ἐν τῷ κόσμῳ ἐπιβάλλει τὴν ἀποδοχὴν τῆς συμβιώσεως ὡς οὐσίας τοῦ υπάρχειν ἐν αὐτῷ. Ο ἀνθρώπος εἶναι ἀνεπαρκῆς καὶ ἐλλιπῆς καθ' ἑαυτὸν καὶ μόνος, ἀλλ' ἐπίσης τοιοῦτος καὶ ἐν τῇ συμβιώσει μετὰ τοῦ πλησίου. Διὰ τοῦτο οὔτε ἡ μόνωσις λυτρώνει αὐτόν, οὔτε ἡ παράδοσις εἰς τὴν μᾶζαν, ἀλλ' ἡ σύνθεσις ἀμφοτέρων διὰ τῆς φυγῆς ἀπὸ τοῦ παραδεδομένου ἀφελοῦς συνυπάρχειν εἰς τὴν μόνωσιν τῆς υπάρξεως καὶ διὰ τῆς μέσω τῆς μονώσεως ταύτης πραγμάτωσιν τῆς συμβιώσεως μᾶς τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἀνιστέρας φορᾶς τῆς κεχωρισμένης καὶ ἀτομικῆς υπάρξεως. Πρέπει νὰ διέλθῃ τις διὰ τῆς μονώσεως καὶ ἐν αὐτῇ νὰ ἔννοησῃ τὴν ἔννοιαν τῆς μετὰ τοῦ πλησίου κοινωνίας διὰ νὰ φέρῃ πλέον εἰς προσωπικήν καὶ διακεκριμένην σχέσιν τὸ 'Ιδιό μετὰ τοῦ Σὺ τῶν δὲλλων υπάρξεων καὶ οὐχὶ μετὰ τῆς ἀπροσώπου μάζης, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ υπαρξία ἐξαφανίζεται ².

β. **Η διαφώτισις τῆς 'Υπάρξεως.** Η ἀνικανότης τοῦ ἀνθρώπου νὰ συλλάβῃ λογικῶς τὴν ἔννοιαν τῆς υπάρξεως ὡς εἶναι αὐτὸν εἰς τὴν ἐπίπονον προσπάθειαν τῆς διαφωτίσεως αὐτῆς (Η κίστειν κερικούν), ἡ ὅποια κατὰ τὸν Jaspers πρέπει νὰ εἶναι ἡ κυρία φροντὶς τῆς φιλοσοφίας. Τὸ ἀνικανοπότητον τῆς υπάρξεως ἐν τῷ προσανατολισμῷ αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ προκαλεῖ τὴν τάσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς δημιουργίαν νέας υπάρξεως πέραν τῶν ἐμπειρικῶν καταστάσεων. Η σκέψις διέρχεται μέσω τῶν ἀπλῶν βιωτικῶν καταστάσεων διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὰς μεθοριακὰς καταστάσεις (Grenzsituationen) δηλαδὴ ἐκ τοῦ σχετικοῦ, πεπερασμένου καὶ ἐμπειρικοῦ ἀφικνεῖται διὰ τῆς τάσεως ταύτης εἰς τὰ δρια τοῦ ἀπολύτου καὶ ἔχει ὡς Ισταμένη εἰς τὸ χεῖλος τοῦ ἀπέρου, τὸ δποῖον ἐξικνεῖται ὡς σκοτεινὴ ἀβύσσος ἐνώπιον αὐτῆς, κλονίζεται καὶ μεταβάλλεται εἰς ἀγωνιώδη προσπάθειαν κατανοήσεως τοῦ μυστη-

Jaspers, τὸ δποῖον διδηγεῖ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ αὐθεντικῆς συνυπάρχειν. ⁽¹⁾ Ορθὸς λόγος εἶναι ἐν τῇ οὐσίᾳ του μία ὀλοκληρωμένη θέλησις πρὸς ἐπικοινωνίαν («Von der Wahrheit» σ. 971). Η ἀγάπη εἶναι διὰ τοῦτο εἰς τὴν βάσιν παντὸς ἀληθιοῦς φιλοσοφεῖν ἡ τελευταία κινοῦσα δύναμις («Von der Wahrheit» σ. 909). «Η ἀγάπη εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ δροῦ λόγου» (σ.1005). Η θέλησις, δπως καὶ εἰς κάθε δὲλλον υπαρξιαστὴν, εἶναι εἰς τὴν βάσιν πάσης κρίσεως καὶ παντὸς προσανατολισμοῦ. Διὰ τοῦτο οἱ υπαρξισταὶ πάρουσιάζουν κοινὰ σημεῖα καὶ μὲ τὴν βουλησιαρχίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς Ζωῆς (τοῦ Ιεταλισμοῦ). Η φράσις τοῦ Kierkegaard αὐτολεξὶ ἐπαναλαμβάνεται υπὸ τοῦ Jaspers («L'philosophie» σ. 425). «Je mehr Wille, desto mehr Selbst» (Kierkegaard: VIII,27).

1. Πρβλ. «Philosophie» σ. 838—396. Ο διακεκριμένος κριτικὸς τῆς φιλοσοφίας τῆς υπάρξεως R. Jolivet παρατηρεῖ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο: «Δὲν δύναμαι νὰ εἴμαι περδσωπὸν ἀνευ τῆς βιώσεως τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ "Άλλου, δὲλλὸς δὲν δύναμαι νὰ πραγματοποιήσω τὴν ἐπικοινωνίαν, ἐὰν δὲν ἔχω ἐπιτύχη πρῶτον τὴν μόνωσιν τῆς προσωπικότητος» (*Les doctrines Existentialistes de Kierkegaard à J.-P. Sartre*. Λιβύγιο de Saint Wandrille 1948, σ. 255).

ρίου, ἀπεργαζομένη οὕτω τὴν ἀφύπνισιν τῆς ὑπάρξεως καὶ τὴν ἐπάνοδον εἰς ἔαυτήν. Δύναται τις τὰς μεθοριακὰς ταύτας καταστάσεις νὰ ἀποφεύγῃ κλείων τοὺς δρόμους τῆς ἀνωτέρας ὑπάρξεως καὶ ζῶν τὰς ἐνστικτώδεις ἐφέσεις τῆς ἐν τῷ κόσμῳ κατωτέρας τοιαύτης. Ἡ βίωσις τῶν ἐν τῷ Κόσμῳ καταστάσεων εἶναι ἀναπόφευκτος, διότι τὸ ἐδῶ—εἶναι παρουσιάζεται μόνον ἐν τινὶ καταστάσει, ἀλλ' ἡ βίωσις τῶν μεθοριακῶν καταστάσεων εἶναι κατόρθωμα καὶ ἀποτέλεσμα οὐχὶ συμπερασματικῶν ἐπὶ τῆς πραγματικότητος συλλογισμῶν, ἀλλ' ἐλευθέρου πηδῆματος (Sprung) τῆς ὑπάρξεως εἰς τὰ δρια αὐτῆς καὶ ἐπάνοδος καθ' ἔαυτήν. Εἶναι φορὰ ἐκ τῶν ἐσω πρὸς τὰ ἔξω καὶ τάναπαλιν, πρὸς αἴσθησιν τῆς ἔαυτῆς τοποθετήσεως μεταξὺ τῆς πεπερασμένης καὶ τῆς ὑπερβατικῆς σφαίρας.

Ἡ ὑπαρξίας ἔχει τὴν δύναμιν νὰ θέτῃ τὰ πάντα ἀπέναντι ἔαυτῆς, νὰ χωρίζηται ἀπ' αὐτῶν καὶ ἐν τῇ μονώσει ταύτη νὰ θεωρῇ τὸν κόσμον ὡς μίαν «όμιχλωδη ἀτμόσφαιραν» καὶ αὐτὴν ὡς ἀσφαλῆ νῆσον ἐντὸς ἀπεράντου ωκεανοῦ. Ἡ μόνωσις αὕτη εἶναι τὸ πρῶτον ἄλμα καὶ δδηγεῖ εἰς τὴν πρώτην αἴσθησιν τῆς ἐπὶ τῆς μεθορίου καταστάσεως, ἡ ὅποια πείθει, δτὶ «τὰ πάντα θεωρῶ ὡς ἀδιάφορα, ἀλλ' ἀνευρίσκω, δτὶ παρατηρῶ ταῦτα ἐν τῇ συνείδήσει τῆς ἴδικῆς μου νοήσεως, ἡ ὅποια εἶναι τὸ μόνον ἀσφαλὲς κράτημα» (Halt)¹. Ἡ ἐνόρασις αὕτη ἀνοίγει τοὺς δρόμους τῆς ὑπάρξεως, ἡ ὅποια ἀποκαλύπτεται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὡς δυνατότης ἀναδημιουργίας ἔαυτῆς ἐντὸς τῶν ἴδιων καταστάσεων, τὰς ὅποιας ἔξη αὕτη προηγουμένως ὡς ἀναγκαστικὰς καὶ ἀπλῶς ἀνευρισκομένας διὰ τοῦ προσανατολισμοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, αἱ ὅποιαι ὅμιλοι τώρα λαμβάνουν νέον βάθος καὶ νέον ἐνδιαφέρον ὡς ὑπάρχουσαι χάριν τῆς μέσω αὐτῶν μεταβολῆς τῆς ὑπάρξεως ἐκάστου ἀτόμου εἰς δυνατότητας νέας ἀνωτέρας αὐτοδημιουργίας. Ἡ μεταβολὴ τῶν καταστάσεων αὐτῶν εἰς δυνατότητας εἶναι ἀφιξις εἰς τὴν μεθόριον τῆς ὑπάρξεως «εἶναι τὸ δεύτερον ἄλμα αὐτῆς». Οὕτως δὲ κόσμος δὲν εἶναι μόνον ἀντικείμενον τῆς γνώσεως. Ἐν αὐτῷ ὑπάρχει τὸ ἴδικόν μου εἶναι· διὰ τοῦτο τὸ ἄλμα ἀπὸ τῆς μονώσεως τοῦ γινώσκοντος ἀπλῶς ὑποκειμένου εἰς τὴν συνείδησιν αὐτοῦ, δδηγεῖ εἰς τὴν διαφώτισιν τῆς ὑπάρξεως καὶ ταυτοχρόνως εἰς τὴν διαφώτισιν τῶν μεθοριακῶν καταστάσεων ὡς αἴτιων καὶ μέσων τῆς μεταβολῆς ἐν ἐμοὶ πρὸς κατόρθωσιν τῆς ἀνωτέρας ὑποστάσεως.

Ἐν τούτοις δὲν κατωρθώμηται ἡ πραγματοποίησις τῆς διαφωτίσεως τῆς ὑπάρξεως. Διὰ τοῦ δευτέρου ἄλματος ἐπετεύχθη ἀπλῶς ἡ μετατροπὴ τῆς ἀπλῆς ἐνοράσεως τῶν καταστάσεων εἰς δυνατότητας. Ἡ ἐνόρασις τῶν καταστάσεων τούτων, ἀπλῶς ὡς ἀντικείμενων, δὲν δδηγεῖ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ ὑποκειμένου μεταβολήν. Διὰ τοῦ τρίτου ὅμιλος καὶ ἀποφασιστικοῦ ἄλματος μεταβάλλονται αἱ μεθοριακαὶ καταστάσεις εἰς συνιστώσας τῆς ὑποκειμενικῆς ὑπάρξεως καὶ ἀποτελοῦν ἐν ἐμοὶ τὴν πραγματικὴν ὑπαρξίαν ἐπὶ τῶν δρίων. Τὸ πρῶτον ἄλμα δδηγεῖ εἰς τὸ φιλοσοφεῖν ἐν τῷ κοσμικῷ περιβάλλοντι, τὸ δεύτερον

1. «Philosophie» σ. 470.

εἰς τὸ φιλοσοφεῖν ὡς διαφώτισιν ὑπάρξεως καὶ τὸ τρίτον πρὸς αὐτὴν ταύτην τὴν φιλοσοφικὴν ζωὴν τῆς ὑπάρξεως¹.

‘Ο δινθρωπος κατὰ ταῦτα διάγει διπλῆν ὑπαρξίαν. Τὰς ἀπλοῖκη ὑπαρξίες εὑρίσκεται ἀπλῶς ἐν καταστάσει ἐν τῷ κόσμῳ, δὲλλ’ ὡς συνειδητή ἐν δυνατότητι ἀναπτύξεως ὑπαρξίας εὑρίσκεται ἐπὶ τῶν μεθοριακῶν καταστάσεων. Ή μεθοριακὴ ὑπαρξίας καταστρέφεται, διαν υπερισχύσῃ ἢ μία ἐκ τῶν δύο τούτων μορφῶν ὑπάρξεως. Τότε ἐμφανίζεται ἢ ὁ μυστικιστής, ὁ ἀρνούμενος τὸν κόσμον, ἢ ὁ θετικιστής, ὁ ἀδιαφορῶν περὶ τῆς βαθύτερας οὐσίας τῆς ζωῆς. Ο διληθῶς ὑπάρχων βίος ἐν ἑαυτῷ ἀφεύκτως τὴν ἀντίθεσιν τῆς διπλῆς ὑπάρξεως, διατηρεῖ τὴν διαλεκτικὴν ταύτην ὡς πάθος καὶ ἐπανέρχεται ἀλληλοδιαδῆχτως ἐκ τῆς κατωτέρας εἰς τὴν ἀνωτέραν καὶ τάναπολιν, ἵνα συνεχῶς ἀπεργαζῆται τὴν ἀνευ τέρματος σύνθεσιν, διατηρῶν οὕτω ἐν ἑαυτῷ ἀσθεστον τὴν φλόγα τῆς ὑπάρξεως ὡς ἐλευθερίας πρὸς δυνατότητα νέας ζωῆς, ἢ διπολα ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐπαναρχίζει τὴν πρὸς τὴν ἀνευ δρίων καὶ τέλους προσπάθειαν. Ή καθημερινὴ ἀπλῇ ζωῇ εὑρίσκεται ἐν ἐπιτερικῇ ἀρρήκτῳ σχέσει μετὰ τῆς μυστικῆς πείρας ὡς αἰσθήσεως τοῦ ἔκτὸς τοῦ κόσμου ὑπάρχειν (des Ausser-der Welt-seins) καὶ ἐπανέρχεται κατόπιν εἰς ἑαυτὴν ὡς διπλή, (Doppeltheit) ἢ διπολα ἐν τῇ καταστάσει τῶν δρίων ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ κοσμικοῦ εἶναι (Weltdasein) ὡς “Ὑπάρξεως”. Διὰ τοῦτο, καίτοι τὸ πᾶν ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι τόσον ἀσήμαντον, δύναται διμως νὰ μεταβληθῇ εἰς πηγὴν ἀποφασιστικῆς σπουδαιότητος, διότι παρεμβάλλεται ἢ ὑπαρξίας, ἢ διπολα αὐτοτοποιητικόν εἶναι τὰ δρια τῶν ἑαυτῆς δυνατοτήτων, μεταβάλλει τὸ πᾶν εἰς παρομοίαν περαιτέρω δυνατότητα πρὸς νέαν ζωήν, ἐμψυχώνουσα τοῦτο μὲ νέον βαθύτερον νόημα. Ήπομένως καὶ αἱ δύο μορφαὶ καταστάσεων πρέπει νὰ συνυπάρχουν καὶ νὰ μὴ ὑπερισχύῃ ἢ μία εἰς βάρος τῆς ἀλλης. «“Ὑπάρχω ὑπὲρ τὸν χρόνον, διότι φαινομενικῶς παραμένω ἐν αὐτῷ. Ή οἱ ποιουσία πάσης βαθύτερας οὐσίας ἐν τῇ χρονικότητι εἶναι ἐν τῇ ἐμφανίσει τῆς πράξεως ἢ ἀπόλυτος σπουδαιότητος αὐτῆς μέσω τῆς ἀποφάσεως»².

Οὗτο πᾶσα κατάστασις ἐν τῷ κόσμῳ δύναται νὰ μεταβληθῇ εἰς «κατάστασιν δρίων». Πᾶσα μορφὴ τοῦ κόσμου, ἐν τῇ διπολᾳ ἢ ὑπαρξίας περιέρχεται εἰς μίαν κατάστασιν καὶ πᾶν συναίσθημα καὶ βίωμα προερχόμενον ἐξ αὐτῆς εἶναι κλῆσις πρὸς διφιξίν εἰς τὴν μεθοριακὴν ὑπαρκτικὴν κατάστασιν. Ο Jaspers διμως κατονομάζει τέσσαρας κατ’ ἔξοχὴν τοιαύτας καταστάσεις, αἱ διπολα τρόπον τινὰ καλοῦν τὴν ὑπαρξίαν εἰς τὰ δρια μεταξὺ ἀπολύτου καὶ σχετικοῦ, τέσσαρας μεμονωμένας μεθοριακὰς καταστάσεις (eineinige Grenzsituationen) ἥτοι τὸν θάνατον, τὸ πάθος, τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἐνοχήν.

1. «Philosophie» σ. 472.
 2. «Philosophie» σ. 473.
 3. «Philosophie» σ. 474.